МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет соціально-психологічної освіти та фізичної культури
Кафедра соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування

Допущено до захисту
« » 2026 р.
В.о. зав. кафедри
_____ Галина БОНДАРЕНКО

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Виконала студентка IV курсу, Р/41 групи освітньої програми «Соціальна робота (Соціально-психологічне консультування)» спеціальності 231 Соціальна робота
Якимчук Людмила Вадимівна

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Гончар Інна Григорівна

Умань – 2026

АНОТАЦІЯ

Якимчук Л.В. Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії. Кваліфікаційна робота першого (бакалаврського) рівня вищої освіти на правах рукопису. Спеціальність 231 Соціальна робота. Умань, 2026.

У роботі досліджено особливості соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти. Актуальність теми зумовлена інтенсивним розвитком інклюзивної освіти в Україні та необхідністю забезпечення ефективної підтримки дітей з особливими освітніми потребами в освітньому середовищі. Сучасна освітня політика держави спрямована на гарантування рівних можливостей для здобуття освіти кожною дитиною незалежно від її фізичного стану, особливостей розвитку чи соціального становища. У таких умовах особливого значення набуває створення цілісної системи соціально-педагогічного супроводу, яка забезпечує успішну соціалізацію, адаптацію та розвиток дітей з ООП.

Соціально-педагогічний супровід є важливою складовою інклюзивного освітнього середовища, оскільки передбачає взаємодію фахівців різного профілю, зокрема соціального педагога, психолога, вчителя, асистента вчителя, логопеда та інших спеціалістів, а також активне залучення батьків до освітнього процесу. Ефективність такого супроводу значною мірою залежить від узгодженості діяльності команди психолого-педагогічного супроводу, нормативно-правового забезпечення та професійної компетентності педагогічних працівників.

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні та аналізі особливостей організації соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії та визначенні шляхів підвищення його ефективності.

Методи дослідження: теоретичні; емпіричні.

Одержані результати: уточнено зміст поняття «соціально-педагогічний супровід» дітей з особливими освітніми потребами; досліджено нормативно-правове забезпечення соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП в умовах інклюзивної освіти; розкрито сутність, завдання та функції команди психолого-педагогічного супроводу; проаналізовано сучасний стан і проблеми соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами та розроблено рекомендації щодо підвищення ефективності соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП в умовах інклюзії.

Ключові слова: інклюзивна освіта, діти з особливими освітніми потребами, соціально-педагогічний супровід, інклюзія, команда психолого-педагогічного супроводу, соціалізація, адаптація.

ABSTRACT

Yakymchuk L.V. Social and Pedagogical Support of Children with Special Educational Needs in the Conditions of Inclusion. Qualification Paper for the First (Bachelor's) Level of Higher Education, manuscript rights. Specialty 231 Social Work. Uman, 2026.

The paper examines the peculiarities of social and pedagogical support for children with special educational needs in the context of inclusive education. The relevance of the topic is обусловлена the intensive development of inclusive education in Ukraine and the need to ensure effective support for children with special educational needs in the educational environment. The modern educational policy of the state is aimed at guaranteeing equal opportunities for education for every child regardless of physical condition, developmental characteristics, or social status. Under such conditions, the creation of a comprehensive system of social and pedagogical support that ensures successful socialization, adaptation, and development of children with special educational needs becomes especially important.

Social and pedagogical support is an important component of the inclusive educational environment, as it involves cooperation among specialists of various profiles, including social educators, psychologists, teachers, teacher assistants, speech therapists, and other specialists, as well as the active involvement of parents in the educational process. The effectiveness of such support largely depends on the coordinated activities of the psychological and pedagogical support team, regulatory and legal support, and the professional competence of teaching staff.

The purpose of the study is to provide a theoretical substantiation and analysis of the peculiarities of organizing social and pedagogical support for children with special educational needs in inclusive education and to identify ways to improve its effectiveness.

Research methods: theoretical; empirical.

The obtained results: the content of the concept of "social and pedagogical support" for children with special educational needs was clarified; the regulatory and legal framework for social and pedagogical support of children with special educational needs in inclusive education was studied; the essence, tasks, and functions of the psychological and pedagogical support team were revealed; the current state and problems of social and pedagogical support for children with special educational needs were analyzed, and recommendations for improving the effectiveness of social and pedagogical support for children with special educational needs in inclusive education were developed.

Keywords: inclusive education, children with special educational needs, social and pedagogical support, inclusion, psychological and pedagogical support team, socialization, adaptation.

ЗМІСТ

ВСТУП……..…..5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ……..……..9
1.1. Поняття соціально-педагогічного супроводу у науковій літературі…….…….….9
1.2. Аналіз нормативно-правового забезпечення соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП в умовах інклюзії…….……..15
1.3. Сутність, завдання та функції роботи команди супроводу дітей з ООП……..……...….20
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ УЧНІВ З ООП В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ….....28
2.1. Аналіз сучасного стану та проблем соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії…….....28
2.2. Обґрунтування та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП……37
ВИСНОВКИ……...……..……52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…….……..55
ДОДАТКИ…….……...60

ВСТУП

Актуальність теми дослідження зумовлена інтенсивним розвитком інклюзивної освіти в Україні та зростаючою потребою у забезпеченні ефективного соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Освітня політика держави на сучасному етапі орієнтована на гарантування рівних можливостей для здобуття освіти кожною дитиною незалежно від її фізичного стану, особливостей розвитку чи соціального становища. У таких умовах особливої ваги набуває створення цілісної, системної та міждисциплінарної моделі підтримки дітей з ООП у закладах освіти, яка забезпечує їх повноцінний розвиток, навчання та успішну соціалізацію.

Соціально-педагогічний супровід виступає важливою складовою інклюзивного освітнього середовища, оскільки забезпечує умови для успішної соціалізації, адаптації та розвитку особистості дитини. Він передбачає взаємодію фахівців різного профілю (соціального педагога, психолога, вчителя, асистента вчителя, логопеда та інших спеціалістів), а також активне залучення батьків до освітнього процесу. Ефективність такого супроводу значною мірою залежить від узгодженості дій команди психолого-педагогічного супроводу, нормативно-правового забезпечення та професійної компетентності педагогічних працівників.

Серед провідних українських дослідників питання організації соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання варто виділити Н. Бодрик, В. Бондаря, І. Гудим, А. Колупаєву, М. Лехолетову, Т. Лях, М. Порошенко, Д. Романовську, Т. Спіріну, Н. Софій, О. Таранченко, В. Цибуляк та інших.

У працях В. Цибуляк і Н. Бодрик розкрито сутність соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в закладі освіти та окреслено його основні напрями. В. Бондар акцентує увагу на підготовці педагогічних кадрів до роботи в умовах інклюзивного навчання.

І. Гудим досліджує технології соціально-педагогічного супроводу дітей та молоді з ООП, підкреслюючи значення міждисциплінарного підходу.

Концептуальні засади інклюзивної освіти ґрунтовно розкрито у працях А. Колупаєвої та О. Таранченко, які обґрунтовують організаційні механізми впровадження інклюзії в закладах освіти. Питання соціальної реабілітації та подолання соціальних бар'єрів висвітлюють Ж. Петрочко, А. Попович, Т. Спіріна. Практичні аспекти створення індивідуальної програми розвитку та універсального дизайну в освіті досліджує Н. Софій.

Проблематику соціально-педагогічного супроводу батьків дітей з ООП та міждисциплінарної взаємодії фахівців розглядають М. Лехолетова, Т. Лях, Т. Спіріна, О. Карпенко. Зарубіжний та міжнародний досвід аналізують T. Chechko, T. Liakh, M. Lekholetova та інші дослідники.

Обрана тема дослідження потребує подальшого теоретичного осмислення та вдосконалення. Особливої уваги вимагає розробка дієвих рекомендацій щодо підвищення ефективності супроводу в умовах сучасних освітніх викликів.

Об'єкт дослідження – процес соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та проаналізувати особливості організації соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії та визначити шляхи підвищення його ефективності.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу науково-методичної літератури уточнити зміст поняття «соціально-педагогічний супровід».
2. Дослідити нормативно-правове забезпечення соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП в умовах інклюзії.
3. Розкрити сутність, завдання та функції роботи команди супроводу.

4. Проаналізувати сучасний стан, проблеми соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП та розробити рекомендації щодо підвищення його ефективності.

Методи дослідження. З метою розв'язання поставлених завдань у дослідженні застосовано комплекс взаємопов'язаних методів: теоретичні – аналіз, систематизація, узагальнення, порівняння та зіставлення філософської, психолого-педагогічної, соціально-педагогічної літератури з метою уточнення змісту основних понять, сутності, завдання та функцій роботи команди соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП; емпіричні – анкетування, спостереження, діагностичні методики, які використовувалися для аналізу сучасного стану та проблем соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії.

Експериментальна база дослідження: Ліцей №3 Подільської міської ради Подільського району Одеської області.

Теоретичне значення дослідження. Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні сутності поняття «соціально-педагогічний супровід» дітей з особливими освітніми потребами, систематизації наукових підходів до організації супроводу в умовах інклюзивної освіти, а також у розкритті функцій, принципів і змісту діяльності команди психолого-педагогічного супроводу. У роботі узагальнено сучасні наукові погляди щодо організації соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП та визначено основні проблеми й тенденції розвитку інклюзивного освітнього середовища.

Практичне значення дослідження. Практичне значення дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів у діяльності закладів освіти для вдосконалення організації соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Розроблені рекомендації можуть бути використані соціальними педагогами, асистентами вчителя, психологами, педагогічними працівниками та фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів з метою підвищення ефективності міждисциплінарної

взаємодії, підтримки дітей з ООП та їх успішної соціалізації в освітньому середовищі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження доповідалися на засіданні кафедри соціальної педагогіки, соціальної роботи та консультування, Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні проблеми соціальної педагогіки та соціальної роботи» (м. Умань, 20 листопада 2025 р.), IX Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції «Просоціальна особистість у гендерному вимірі: теоретико-методологічні та прикладні аспекти» (м. Умань, 29 травня 2026 року).

Публікації. Результати дослідження висвітлено в 1 одноосібній публікації автора.

Структура та обсяг роботи. Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (46 найменувань), додатків.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

1.1. Поняття соціально-педагогічного супроводу у науковій літературі

У сучасній науково-педагогічній літературі поняття соціально-педагогічного супроводу розглядається як комплексна, цілісна та міждисциплінарна діяльність, спрямована на створення оптимальних умов для розвитку, навчання, виховання, соціалізації та інтеграції дитини з особливими освітніми потребами (ООП) в освітньому середовищі. У наукових дослідженнях підкреслюється, що йдеться не лише про педагогічну допомогу в навчанні, а про системну підтримку особистості дитини в усіх сферах її життєдіяльності – освітній, соціальній, емоційній та комунікативній. Соціально-педагогічний супровід передбачає врахування індивідуальних психофізичних особливостей дитини, рівня її розвитку, соціального оточення, сімейних умов та освітніх потреб. Водночас він виступає як механізм забезпечення права дитини на якісну та доступну освіту, що відповідає принципам інклюзивності, рівності можливостей і недискримінації. У контексті інклюзивної освіти супровід стає необхідною умовою успішного включення дитини з ООП до загальноосвітнього простору, формування її позитивного соціального досвіду та попередження ізоляції чи стигматизації.

За визначенням В. Цибуляк та Н. Бодрик соціально-педагогічний супровід є системною, цілеспрямованою та організованою діяльністю фахівців закладу освіти, спрямованою на забезпечення комплексної підтримки дитини з урахуванням її індивідуальних потреб, можливостей та особливостей розвитку [1]. Така діяльність охоплює широкий спектр напрямів роботи, зокрема діагностику освітніх і соціальних потреб, консультування педагогів і батьків, координацію міжфахової взаємодії, організацію необхідної допомоги, захист прав та інтересів дитини, а також створення безпечного й підтримувального

освітнього середовища. Авторки підкреслюють, що соціально-педагогічний супровід має багатокомпонентний і комплексний характер, оскільки реалізується через узгоджену співпрацю адміністрації закладу освіти, педагогічних працівників, практичного психолога, соціального педагога та родини дитини.

Окремо наголошується на важливості принципу партнерства, відповідно до якого всі учасники освітнього процесу діють як єдина команда, спільно визначають цілі підтримки та несуть відповідальність за результати розвитку дитини [1]. Такий підхід забезпечує відкритість комунікації, взаємну довіру та ефективний обмін інформацією між членами команди супроводу. Дослідниці зазначають, що соціально-педагогічний супровід не може розглядатися як разовий захід або короткотривала допомога, оскільки він передбачає системну, тривалу та поетапну підтримку, яка змінюється відповідно до динаміки розвитку дитини та її освітніх потреб. Важливими принципами організації супроводу визначаються індивідуалізація освітнього процесу, гуманізація взаємин, дотримання конфіденційності, повага до гідності дитини, недискримінаційний підхід та орієнтація на її сильні сторони й потенційні можливості, що в сукупності сприяє успішній соціалізації та інтеграції в інклюзивне освітнє середовище [1].

В. Бондар наголошує, що інклюзивне навчання неможливе без якісно організованого соціально-педагогічного супроводу, оскільки саме він забезпечує адаптацію освітнього середовища до потреб конкретної дитини, а не навпаки [2]. Учений підкреслює, що традиційна модель освіти орієнтувалася на «середнього» учня, тоді як інклюзія передбачає гнучкість освітнього процесу та врахування різноманітності потреб. У цьому контексті супровід виступає як інструмент трансформації освітнього середовища, його змісту, методів і форм навчання. Автор розглядає супровід як складову психокорекційної педагогіки, що поєднує навчальні, виховні та реабілітаційні впливи, спрямовані на подолання труднощів у навчанні, розвитку та соціалізації. Таким чином,

супровід набуває інтегративного характеру, поєднуючи освітні й соціальні функції та сприяючи гармонійному розвитку особистості дитини.

І. Гудим трактує соціально-педагогічний супровід як технологічно організований, поетапний процес, що включає планування, реалізацію, координацію та моніторинг заходів підтримки дитини з ООП [3]. Авторка підкреслює необхідність чіткої структуризації діяльності фахівців та визначення алгоритму їхньої взаємодії. На її думку, ефективність супроводу залежить від системності та послідовності дій, а також від постійного аналізу результатів і коригування індивідуальної траєкторії розвитку дитини. Дослідниця виокремлює такі компоненти соціально-педагогічного супроводу:

- діагностичний – передбачає вивчення особливостей розвитку дитини, визначення її освітніх потреб, потенційних можливостей та труднощів;
- корекційно-розвивальний – спрямований на формування необхідних умінь і навичок, компенсацію порушених функцій, розвиток когнітивної та емоційно-вольової сфери;
- консультативний – полягає у наданні рекомендацій педагогам і батькам щодо ефективної взаємодії з дитиною;
- профілактичний – орієнтований на запобігання вторинним ускладненням у розвитку та соціалізації;
- соціально-захисний – передбачає забезпечення прав дитини, створення безпечного середовища та захист від дискримінації [3].

Згідно з положеннями соціальної реабілітації, визначеними Ж. Петрочко та Т. Спіріною, соціально-педагогічний супровід має сприяти відновленню або компенсації порушених чи недостатньо сформованих соціальних функцій особистості, формуванню навичок самостійності, відповідальності та активної життєвої позиції, а також забезпеченню її повноцінної участі в суспільному житті [22]. Авторки наголошують, що процес реабілітації повинен мати системний і комплексний характер, оскільки він охоплює не лише відновлення окремих умінь і навичок, а й створення умов для гармонійного розвитку дитини в соціальному середовищі. У цьому контексті соціально-педагогічний супровід

розглядається як невід’ємна складова реабілітаційної діяльності, спрямована на підтримку дитини в освітньому просторі.

Дослідниці підкреслюють, що реабілітація не може обмежуватися виключно медичним або психологічним втручанням, оскільки ефективне відновлення соціального функціонування передбачає інтеграцію заходів соціального, педагогічного та правового характеру [22]. Такий підхід забезпечує комплексність допомоги та дозволяє враховувати індивідуальні потреби дитини, її сімейне середовище та особливості взаємодії з оточенням. Соціально-педагогічний супровід у цьому випадку виступає механізмом координації різних видів підтримки, що сприяє стабілізації емоційного стану дитини та поступовому розширенню її соціальних ролей.

Подібну позицію займає О. Чуйко, яка розглядає соціальну реабілітацію як багаторівневий і поетапний процес адаптації особистості до умов соціального середовища, що охоплює педагогічний, психологічний і соціальний виміри [43]. Науковиця акцентує увагу на тому, що ефективність цього процесу залежить від створення сприятливих умов для міжособистісної взаємодії, розвитку комунікативних навичок та формування позитивної самооцінки дитини. Особливого значення надається подоланню бар’єрів у спілкуванні, розвитку впевненості у власних силах і підтримці мотивації до активної участі в житті колективу.

Таким чином, соціально-педагогічний супровід виступає важливим інструментом соціальної інтеграції дітей з ООП, оскільки він забезпечує поєднання реабілітаційних, освітніх і соціальних заходів у єдину систему підтримки [22; 43]. Його реалізація спрямована на запобігання соціальній ізоляції, розвиток самостійності та формування умов для повноцінного включення дитини в освітнє середовище й суспільне життя загалом.

У працях А. Колупаєвої наголошується, що соціально-педагогічний супровід в інклюзивній освіті ґрунтується на фундаментальних принципах рівності прав, недискримінації, доступності освітніх послуг, поваги до людської гідності та визнання різноманітності як цінності сучасного суспільства [9; 10].

Дослідниця наголошує, що дотримання зазначених принципів є ключовою передумовою формування рівноправного та інклюзивного освітнього простору, де кожна дитина, незалежно від індивідуальних особливостей розвитку, отримує можливість максимально розкрити свій потенціал. У зв'язку з цим соціально-педагогічний супровід трактується не лише як окрема педагогічна методика, а як цілісна система взаємопов'язаних заходів і дій, спрямованих на гарантування рівного доступу до якісної освіти для всіх здобувачів освіти.

Окрему увагу авторка приділяє принципу індивідуалізації навчання, який передбачає врахування освітніх потреб, можливостей, темпу розвитку та психофізичних особливостей кожної дитини з ООП [9; 10]. За її концепцією, ключовим завданням соціально-педагогічного супроводу є створення такого освітнього середовища, яке не лише адаптоване до потреб дитини, а й активно сприяє її участі в навчальному процесі, соціальній взаємодії з однолітками та формуванню навичок самостійності. Важливим компонентом цього процесу є міждисциплінарна співпраця педагогів, психологів, соціальних працівників та батьків.

Особливе значення в системі супроводу надається розробленню індивідуальної програми розвитку (ІПР), яка виступає основним інструментом планування та організації освітнього процесу для дитини з ООП [9; 10]. ІПР визначає конкретні освітні цілі, очікувані результати, необхідні адаптації та модифікації навчальних програм, форми й критерії оцінювання досягнень, а також перелік додаткових послуг підтримки. Таким чином, програма забезпечує персоналізований підхід до навчання та дозволяє систематизувати роботу всіх учасників команди супроводу.

У наукових працях підкреслюється, що ІПР є документом стратегічного планування, який інтегрує діяльність різних фахівців та забезпечує узгодженість їхніх дій у процесі реалізації завдань інклюзивного навчання [9; 10]. Вона слугує механізмом координації освітніх, корекційно-розвиткових і соціальних заходів, спрямованих на підтримку дитини. Завдяки цьому соціально-педагогічний супровід набуває системного характеру, стає

керованим і результативним, а також забезпечує поступову інтеграцію дитини з ООП в освітнє середовище та її повноцінну участь у шкільному житті.

Софій Н. зазначає, що індивідуальна програма розвитку є ключовим інструментом соціально-педагогічного супроводу, оскільки вона забезпечує системність, послідовність і цілеспрямованість роботи команди фахівців у процесі організації інклюзивного навчання [40]. Авторка підкреслює, що саме ІПР виступає основним документом, який визначає освітні, корекційно-розвиткові та соціальні цілі для конкретної дитини з особливими освітніми потребами, а також окреслює шляхи їх досягнення, відповідальних осіб і очікувані результати. Завдяки цьому забезпечується узгодженість дій усіх учасників команди супроводу та створюються умови для ефективної міждисциплінарної взаємодії.

Окрім того, дослідниця наголошує, що ІПР повинна розроблятися на основі результатів комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку дитини, з урахуванням її індивідуальних можливостей, сильних сторін, потреб та рекомендацій фахівців інклюзивно-ресурсного центру [40]. У структурі програми мають бути чітко визначені як короткострокові, так і довгострокові цілі, а також конкретні завдання, що спрямовані на поступове формування необхідних компетентностей. Така структурованість дозволяє забезпечити логічну наступність освітнього процесу та створити передумови для позитивної динаміки розвитку дитини.

Авторка також підкреслює важливість регулярного моніторингу та періодичного перегляду індивідуальної програми розвитку з метою оцінювання ефективності реалізованих заходів і своєчасного внесення необхідних коректив [40]. Це дозволяє враховувати зміни в освітніх потребах дитини, рівень її успішності, особливості адаптації до шкільного середовища та рекомендації фахівців команди супроводу. Такий підхід робить процес соціально-педагогічного супроводу динамічним, гнучким і максимально орієнтованим на індивідуальні потреби конкретної особистості, забезпечуючи її поступову

інтеграцію в освітнє середовище та сприяючи досягненню позитивних результатів навчання й розвитку.

Таким чином, аналіз наукових джерел дозволяє визначити соціально-педагогічний супровід як комплексну, системну, міждисциплінарну діяльність, що поєднує педагогічні, психологічні та соціальні заходи підтримки. Він спрямований на створення умов для повноцінного розвитку, навчання та соціалізації дитини з ООП в інклюзивному середовищі, забезпечення її прав, розкриття потенціалу та успішної інтеграції в суспільство. Супровід виступає не лише інструментом допомоги, а й механізмом реалізації гуманістичної парадигми освіти, у центрі якої перебуває цінність і гідність кожної дитини.

1.2. Аналіз нормативно-правового забезпечення соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП в умовах інклюзії

У сучасних умовах реформування освітньої системи саме правова база визначає стратегічні орієнтири розвитку інклюзивної освіти, окреслює межі відповідальності державних інституцій і гарантує реалізацію базових прав дитини. Наявність чітко визначених законодавчих норм забезпечує узгодженість дій органів державної влади, місцевого самоврядування, закладів освіти та фахівців супроводу. Відповідно до наукових підходів, правове регулювання виступає необхідною передумовою ефективної реалізації інклюзивної політики, оскільки воно визначає гарантії прав дитини, механізми їх забезпечення, процедури надання освітніх і соціальних послуг, а також відповідальність держави за створення доступного освітнього середовища [9; 10; 26]. Дослідники підкреслюють, що саме через нормативно-правові механізми відбувається інституалізація інклюзивної моделі освіти, яка ґрунтується на принципах рівності, недискримінації та поваги до людської гідності.

Базовими міжнародними документами, що закріплюють право дітей з ООП на освіту, є Конвенція про права дитини [14] та Конвенція ООН про права

осіб з інвалідністю [13]. У цих документах наголошується на праві кожної дитини на освіту без будь-яких форм дискримінації, незалежно від стану здоров'я, соціального походження чи інших ознак. Особлива увага приділяється забезпеченню рівних можливостей, створенню безбар'єрного середовища та впровадженню інклюзивної моделі навчання як основи соціальної інтеграції. Зокрема, Конвенція про права осіб з інвалідністю передбачає впровадження інклюзивної освіти на всіх рівнях як обов'язок держав-учасниць, підкреслюючи необхідність надання розумного пристосування та індивідуальної підтримки [13]. У свою чергу, Конвенція про права дитини закріплює принцип найкращих інтересів дитини, що має враховуватися при формуванні освітньої політики [14]. Саме ці міжнародні акти стали концептуальною основою реформування освітньої системи України в напрямі інклюзії та сприяли гармонізації національного законодавства із загальноєвропейськими стандартами [38].

Основоположні гарантії права на освіту закріплені в Конституції України [15], яка визначає, що кожен громадянин має можливість здобувати освіту, а держава забезпечує її доступність і безоплатність на рівні повної загальної середньої освіти. Ці норми мають найвищу юридичну силу та виступають базою для формування галузевого законодавства у сфері освіти і соціального захисту населення. Подальший розвиток зазначених положень відображено в Законі України «Про освіту» [31], де інклюзивне навчання трактується як гарантована державою система освітніх послуг, що реалізується на засадах рівності, недискримінації, поваги до прав людини та врахування її індивідуальних потреб. Окрему увагу приділено необхідності створення інклюзивного освітнього простору, використанню принципів універсального дизайну та забезпеченню розумного пристосування, що в сукупності формує правову основу для здійснення соціально-педагогічного супроводу [31; 41]. Крім того, цей нормативний акт визначає функції органів управління освітою, окреслює обов'язки педагогічних працівників і права здобувачів освіти та їхніх

батьків, забезпечуючи цілісність підходу до впровадження інклюзивної політики.

Закон України «Про соціальні послуги» [34] деталізує організаційні та правові основи надання соціальної підтримки громадянам, визначає види базових та спеціалізованих соціальних послуг, порядок їх надання, а також повноваження учасників системи соціального захисту. Для соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП особливо важливими є принципи адресності, індивідуального підходу, доступності, добровільності, конфіденційності та міжвідомчої взаємодії. Саме ці положення створюють правові умови для комплексного супроводу дитини та її сім'ї, дозволяючи координувати роботу закладів освіти, соціальних служб, медичних установ та інших відповідальних структур. Виконання норм цього закону сприяє організації ефективного супроводу, який допомагає подолати складні життєві обставини, забезпечує соціальну адаптацію та покращує якість життя дитини з ООП і її родини.

Нормативно-правове підґрунтя соціально-педагогічного супроводу визначене також в Законі України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» [4]. У положеннях цього закону наголошується, що соціальна робота спрямована на профілактику, подолання та мінімізацію негативних соціальних явищ, а також на створення умов для повноцінного розвитку особистості. У контексті інклюзивної освіти такими складними обставинами можуть виступати обмеження життєдіяльності дитини, труднощі її адаптації до нового освітнього середовища, проблеми соціальної взаємодії з однолітками, психологічні бар'єри, ризики соціальної ізоляції або недостатня поінформованість батьків щодо можливостей отримання допомоги та підтримки. Цей Закон визначає основні принципи соціальної роботи, серед яких адресність, доступність, добровільність, конфіденційність, гуманність, законність, комплексність та індивідуальний підхід [4]. Ці принципи безпосередньо застосовуються до організації соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, оскільки забезпечують

системність надання допомоги та врахування специфіки кожної конкретної ситуації. Адресність передбачає спрямування заходів підтримки відповідно до індивідуальних потреб дитини та її родини, а комплексність – поєднання педагогічних, психологічних і соціальних заходів у єдину систему взаємопов'язаних дій. Конфіденційність гарантує захист персональних даних та повагу до приватності сім'ї, що є особливо важливим у роботі з дітьми з ООП.

Таким чином, положення зазначеного нормативного акта формують правову основу для організації міжвідомчої співпраці, координації діяльності закладів освіти, соціальних служб та інших суб'єктів соціальної сфери [4].

Нормативне забезпечення реабілітаційного складника супроводу визначається Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» [33] та Державною типовою програмою реабілітації осіб з інвалідністю[28]. У зазначених документах визначено напрями медичної, психологічної, педагогічної, професійної та соціальної реабілітації, які мають реалізовуватися на засадах комплексності й безперервності. Реабілітаційні заходи спрямовані на відновлення або компенсацію порушених функцій організму, формування соціальної компетентності та забезпечення максимально можливої самостійності дитини. Дослідники підкреслюють, що соціально-педагогічний супровід є складовою загальної системи реабілітації, оскільки він забезпечує координацію зусиль різних фахівців та сприяє відновленню соціальної активності дитини, її інтеграції в освітній простір і суспільство загалом [22; 43]. Таким чином, реабілітаційний компонент має тісний взаємозв'язок із освітнім і соціальним напрямами підтримки.

Особливу роль у врегулюванні інклюзивного навчання відіграє постанова Кабінету Міністрів України № 957 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти» [27]. У цьому документі визначено механізми відкриття інклюзивних класів, порядок фінансування, особливості розподілу освітньої субвенції, забезпечення посади асистента вчителя, а також організацію командної взаємодії фахівців. Значна увага приділяється розробленню індивідуальної програми розвитку як

основного інструменту планування освітньої траєкторії дитини з ООП. Згідно з Наказом МОН України від 08.06.2022 № 609 «Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти» [30], затверджено Примірне положення про команду психолого-педагогічного супроводу, яка координує процес підтримки дитини в закладі освіти. У положенні регламентовано склад команди, функціональні обов'язки її членів, принципи взаємодії з батьками та відповідальність за результати супроводу. Це створює нормативне підґрунтя для системної й узгодженої роботи всіх учасників освітнього процесу.

Стратегічні орієнтири модернізації системи освіти в умовах інклюзії закріплено в наказі МОН України № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» [29], який визначає концептуальні засади розвитку інклюзивної освіти. У цьому документі окреслено ключові напрями, що передбачають формування інклюзивної культури, забезпечення доступності освітнього середовища, удосконалення нормативно-правового регулювання, а також підвищення рівня професійної підготовки та кваліфікації педагогічних працівників. Концепція орієнтує освітню політику на впровадження сучасних підходів до організації супроводу, зокрема на засадах партнерства між школою, сім'єю та громадою. Науковці зазначають, що реалізація Концепції сприяє переходу від декларативного проголошення принципів інклюзії до практичного впровадження її механізмів у діяльність закладів освіти [2; 11].

У працях сучасних дослідників особлива увага приділяється питанням міждисциплінарної взаємодії в процесі реалізації нормативних положень.

О. Карпенко, Т. Спіріна та М. Лехолетова акцентують на необхідності координації діяльності педагогів, соціальних працівників, психологів, логопедів і медичних фахівців для забезпечення комплексного підходу до підтримки дитини [7]. М. Лехолетова та співавтори наголошують на важливості підтримки батьків дітей з ООП, оскільки сім'я є ключовим суб'єктом соціально-педагогічного супроводу та партнером закладу освіти [19; 45; 46]. Практичні

аспекти реалізації нормативних актів висвітлено в роботах О. Плахотнік та С. Борисюк [23], які аналізують досвід функціонування інклюзивних класів, визначають проблеми ресурсного забезпечення та пропонують шляхи вдосконалення системи супроводу.

Таким чином, нормативно-правове забезпечення соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП в умовах інклюзії в Україні є багаторівневим, комплексним і динамічним. Воно охоплює міжнародні договори, конституційні норми, спеціальні закони, підзаконні акти та стратегічні концептуальні документи, що регламентують організацію інклюзивного навчання й систему соціально-педагогічної підтримки. Проведений аналіз джерел свідчить, що чинна правова база створює належні передумови для реалізації інклюзивної освіти та забезпечення прав дітей з ООП. Водночас ефективність її впровадження значною мірою залежить від узгодженості міжвідомчої взаємодії, професійної підготовки кадрів, належного фінансування та системного моніторингу якості надання освітніх і соціальних послуг.

1.3. Сутність, завдання та функції роботи команди соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП

У наукових джерелах супровід розглядається як комплексна, тривала й цілеспрямована взаємодія фахівців різного профілю, що забезпечує підтримку дитини з урахуванням її індивідуальних можливостей, потреб та освітньої траєкторії [9; 10; 42]. Такий підхід передбачає не лише надання окремих послуг, а й системне планування, координацію та моніторинг розвитку дитини в освітньому середовищі.

Зміст роботи команди соціально-педагогічного супроводу полягає в організації цілісної та узгодженої системи допомоги дитині з особливими освітніми потребами, яка здійснюється на постійній основі та має безперервний характер. Така підтримка охоплює різні сфери життєдіяльності дитини –

освітню, психологічну, соціальну, корекційно-розвиткову, а за необхідності й реабілітаційну.

Діяльність команди спрямована не тільки на подолання труднощів, що виникають у процесі навчання чи взаємодії з оточенням, а й на створення сприятливих умов для всебічного розкриття індивідуальних можливостей дитини. Важливим завданням є також забезпечення її ефективного пристосування до освітнього середовища та повноцінного включення в життя шкільного колективу.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що результативність супроводу безпосередньо залежить від чіткої координації дій усіх учасників команди, узгодженого планування роботи, спільного визначення короткострокових і довгострокових цілей, а також розподілу відповідальності за їх реалізацію [7; 23]. Саме командна взаємодія забезпечує цілісність підходу, унеможливлює фрагментарність допомоги та сприяє формуванню єдиної стратегії підтримки дитини.

Командний підхід дозволяє ефективно поєднати педагогічні, психологічні та соціальні ресурси закладу освіти й залучених фахівців, що створює передумови для формування безпечного, толерантного та підтримувального інклюзивного середовища. Завдяки такій взаємодії забезпечується комплексний аналіз потреб дитини, розроблення індивідуальної програми розвитку, здійснення моніторингу її виконання та своєчасне коригування освітніх і корекційних заходів. Важливою умовою ефективності супроводу є партнерська взаємодія з батьками, які виступають рівноправними членами команди, беруть участь у прийнятті рішень, надають інформацію про особливості розвитку дитини та сприяють реалізації спільно визначених завдань [19; 45]. Така співпраця підвищує результативність підтримки, зміцнює довіру між усіма учасниками освітнього процесу та забезпечує цілісність впливу на розвиток дитини з ООП.

Основними завданнями команди соціально-педагогічного супроводу є комплексне та системне забезпечення умов для розвитку дитини з ООП у

закладі освіти. Передусім це визначення індивідуальних освітніх потреб дитини на основі результатів комплексної оцінки, аналізу її сильних сторін, труднощів і потенційних можливостей. На основі отриманих даних команда бере участь у розробленні та реалізації індивідуальної програми розвитку, визначає освітні цілі, необхідні адаптації та модифікації навчального процесу, а також здійснює регулярний моніторинг динаміки розвитку [12].

Окреме значення надається сприянню соціалізації та інтеграції дитини в учнівський колектив, формуванню навичок міжособистісної взаємодії, розвитку комунікативної компетентності та підтримці позитивного психологічного клімату в класі. Дослідники підкреслюють, що одним із важливих завдань команди є формування позитивного ставлення до інклюзії серед педагогів, учнів та батьків, подолання соціальних бар'єрів, стереотипів і упереджень щодо дітей з ООП [12; 25]. Це передбачає проведення інформаційно-просвітницької роботи, консультативну підтримку та створення умов для толерантної взаємодії в освітньому середовищі. Таким чином, діяльність команди соціально-педагогічного супроводу має водночас індивідуально-орієнтований характер, спрямований на задоволення потреб конкретної дитини, і соціально-інтеграційний вимір, пов'язаний із розвитком інклюзивної культури та забезпеченням рівних можливостей для всіх учасників освітнього процесу.

Окреме місце в системі завдань займає діагностико-аналітична діяльність. Вона передбачає вивчення особливостей психофізичного розвитку дитини, оцінювання рівня її навчальних досягнень, соціальної адаптації та емоційного стану. На основі отриманих даних команда визначає напрями корекційно-розвиткової роботи, адаптації навчальних програм та методів викладання [24; 36]. Регулярний моніторинг результатів дає змогу своєчасно коригувати індивідуальну програму розвитку та забезпечувати динамічний характер підтримки.

Важливою функцією команди є організаційно-координаційна. Вона полягає у забезпеченні взаємодії між педагогами, асистентом учителя,

практичним психологом, соціальним педагогом, фахівцями інклюзивно-ресурсного центру та іншими спеціалістами. Науковці наголошують, що міждисциплінарна взаємодія сприяє цілісному баченню потреб дитини та запобігає фрагментарності допомоги [7; 16]. Координація зусиль забезпечує узгодженість дій усіх учасників освітнього процесу й підвищує ефективність реалізації поставлених цілей.

Консультативно-просвітницька функція команди спрямована на надання рекомендацій педагогам і батькам щодо особливостей навчання та виховання дитини з ООП. Вона передбачає проведення індивідуальних консультацій, тренінгів, інформаційних заходів, спрямованих на формування інклюзивної культури в закладі освіти. Як зазначають дослідники, підвищення рівня поінформованості батьків і педагогів сприяє зниженню тривожності, формуванню партнерських відносин і підвищенню результативності супроводу [19; 46].

Корекційно-розвиткова функція команди реалізується через організацію спеціальних занять, спрямованих на розвиток пізнавальних процесів, комунікативних навичок, емоційно-вольової сфери та соціальної компетентності дитини. Такі заходи можуть здійснюватися практичним психологом, логопедом, дефектологом чи іншими фахівцями залежно від потреб дитини [37; 39]. Важливо, що корекційна робота інтегрується в освітній процес і не ізолює дитину від колективу, а навпаки, сприяє її активній участі в навчанні.

Соціально-захисна функція команди полягає у забезпеченні дотримання прав дитини з ООП, попередженні дискримінації та створенні умов для рівного доступу до освітніх ресурсів. Фахівці супроводу виступають посередниками між сім’єю та закладом освіти, сприяють вирішенню конфліктних ситуацій і захисту інтересів дитини [42; 25]. Такий напрям діяльності особливо актуальний у випадках порушення прав або виникнення соціальної ізоляції.

Команда соціально-педагогічного супроводу є ключовим механізмом реалізації інклюзивної освіти в закладі загальної середньої освіти. Її діяльність

має системний, міждисциплінарний і партнерський характер, охоплює діагностичні, корекційні, консультативні, координаційні та соціально-захисні функції. Ефективність роботи команди залежить від професійної компетентності її членів, узгодженості дій, належного ресурсного забезпечення та активної участі батьків у процесі супроводу.

Формування команди фахівців, які постійно здійснюють супровід дитини з особливими освітніми потребами, відбувається відповідно до вимог інклюзивної освіти та нормативно-правового регулювання, що визначає порядок організації інклюзивного навчання в Україні [27; 30; 31]. Основою її створення є положення як національного законодавства, так і міжнародних актів, що гарантують кожній дитині право на здобуття освіти без дискримінації та на рівний доступ до освітніх можливостей [13; 14].

З урахуванням наукових підходів до організації соціально-педагогічного супроводу підкреслюється, що результативність такої діяльності забезпечується лише за умов злагодженої співпраці спеціалістів різних напрямів. Саме міждисциплінарна взаємодія дає змогу всебічно оцінити потреби дитини та визначити найбільш доцільні способи її підтримки й розвитку [1; 3; 9].

До складу залучених фахівців можуть входити [30]:

– медичний працівник закладу освіти;

– лікарі;

– асистент дитини;

– представники системи соціального захисту населення та служби у справах дітей [4; 34]. Їх залучення здійснюється у випадках, коли дитина потребує додаткової підтримки або міжвідомчої координації дій для забезпечення її прав та інтересів.

Міжвідомча взаємодія є важливою умовою комплексного підходу до підтримки дітей з ООП, що підкреслюється у дослідженнях щодо міждисциплінарної співпраці та інтеграції соціальних послуг [7; 19]. Такий

підхід дозволяє поєднати освітні, соціальні, психологічні та медичні ресурси задля створення безпечного й підтримувального середовища.

Основними принципами роботи команди супроводу є повага до індивідуальних особливостей дитини, недискримінація, дотримання прав і законних інтересів дитини, командний підхід, партнерство з батьками, конфіденційність та міжвідомча співпраця [13; 14; 31; 32]. Принципи інклюзивної освіти ґрунтуються на міжнародних стандартах, які гарантують право на освіту для всіх дітей незалежно від їхніх можливостей і стану здоров'я [13; 31]. У наукових працях наголошується, що активне залучення батьків до розробки індивідуальної програми розвитку сприяє підвищенню її ефективності та забезпечує узгодженість дій усіх учасників освітнього процесу [9; 40; 19]. Дотримання етичних норм і конфіденційності створює довіру між членами команди та родиною дитини.

До основних завдань команди психолого-педагогічного супроводу належать систематичний збір інформації про особливості розвитку дитини, визначення її освітніх потреб, розробка та реалізація індивідуальної програми розвитку (ІПР), а також моніторинг динаміки розвитку і коригування запланованих заходів [30; 40; 9]. Її створення здійснюється командою супроводу спільно з батьками та за результатами комплексної оцінки, проведеної інклюзивно-ресурсним центром [30]. Реалізація ІПР забезпечує системність, послідовність та контроль результатів навчання.

Важливою функцією є створення умов для успішної інтеграції дітей з ООП у загальне освітнє середовище, що передбачає адаптацію навчальних матеріалів, застосування диференційованого підходу та використання принципів універсального дизайну в освіті [41; 10]. Це сприяє усуненню бар'єрів у навчанні та забезпеченню доступності освітнього процесу для всіх учнів. Забезпечення недискримінації та формування толерантного ставлення в учнівському колективі відповідає положенням Конвенції про права дитини та Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [14; 13]. Формування інклюзивної культури є важливою складовою роботи команди супроводу.

Практичний психолог здійснює діагностику, моніторинг психічного розвитку дитини, надає корекційно-розвиткові послуги відповідно до ІПР та консультує педагогів і батьків [24; 36]. Його діяльність спрямована на підтримку емоційної стабільності, розвиток саморегуляції та формування позитивної самооцінки дитини [12]. Психолог також сприяє створенню сприятливого психологічного клімату в класному колективі.

Соціальний педагог забезпечує соціальний супровід дитини та її родини, здійснює патронаж, виявляє соціальні труднощі, сприяє соціалізації та адаптації, а також консультує учасників освітнього процесу щодо формування інклюзивного середовища [4; 22; 43]. Він координує взаємодію з соціальними службами та забезпечує захист прав дитини [32; 34]. Його діяльність спрямована на подолання соціальних бар'єрів.

Вчителі-дефектологи забезпечують корекційно-розвиткову роботу відповідно до завдань ІПР, здійснюють систематичний моніторинг результатів і надають рекомендації педагогам та батькам [37; 9]. Вони враховують специфіку психофізичних порушень та забезпечують спеціалізовану підтримку дитини [3]. Їхня робота є невід'ємною частиною комплексного супроводу.

Учителі початкових класів, класні керівники та вчителі-предметники забезпечують реалізацію освітнього процесу з урахуванням індивідуальних особливостей дитини, беруть участь у розробці ІПР та оцінюють рівень досягнення навчальних результатів [30; 31]. Вони створюють доброзичливий мікроклімат у класі та сприяють інтеграції дитини в колектив [6].

Асистент учителя здійснює індивідуальну підтримку дитини, допомагає в адаптації навчальних матеріалів, спостерігає за динамікою розвитку та бере участь у реалізації ІПР [8; 30]. Його діяльність спрямована на забезпечення доступності навчання та ефективної взаємодії в освітньому процесі [27].

Батьки дитини з ООП є активними та рівноправними учасниками команди супроводу, беруть участь у розробці ІПР, надають інформацію про особливості розвитку дитини та сприяють створенню сприятливих умов для її навчання й

виховання [19; 45; 46]. Партнерська взаємодія з родиною є однією з основних умов ефективності соціально-педагогічного супроводу [1; 23].

Медичні працівники забезпечують інформування команди про стан здоров'я дитини, беруть участь у координації заходів відповідно до медичних рекомендацій та сприяють реалізації реабілітаційних програм [28; 33]. Їхня діяльність інтегрується у загальну систему підтримки та забезпечує комплексність підходу до супроводу.

Отже, команда соціально-педагогічного супроводу є ключовим механізмом забезпечення якісної інклюзивної освіти, оскільки об'єднує зусилля педагогів, психологів, соціальних працівників, адміністрації закладу та батьків задля комплексної підтримки дитини з ООП. Її діяльність спрямована на створення безпечного та доступного освітнього середовища, розроблення й реалізацію індивідуальної програми розвитку, забезпечення соціалізації та інтеграції дитини в колектив. Ефективність супроводу визначається командною взаємодією, партнерством із родиною, дотриманням прав дитини та системним підходом до вирішення освітніх і соціальних завдань.

РОЗДІЛ 2
ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ УЧНІВ З ООП В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

2.1. Аналіз сучасного стану та проблем соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії

З метою комплексного вивчення стану соціально-педагогічного супроводу учнів в умовах інклюзивного навчання було проведено емпіричне дослідження у формі анкетування. Основну увагу було зосереджено на вивченні практичного досвіду педагогічних працівників, які безпосередньо здійснюють навчання та супровід дітей з особливими освітніми потребами, а також на аналізі думок батьків (законних представників) цих дітей щодо якості та ефективності наданої підтримки в освітньому середовищі.

У межах дослідження було опитано 25 педагогічних працівників, які представляють різні заклади освіти та мають досвід роботи в інклюзивних класах. Серед них – соціальні педагоги, які безпосередньо залучені до організації та реалізації соціально-педагогічного супроводу учнів з ООП. Додатково було опитано 30 батьків дітей з особливими освітніми потребами, що дало змогу отримати більш об’єктивну та багатосторонню картину функціонування інклюзивного освітнього середовища.

Зміст анкетування для педагогічних працівників, яке стало основним інструментом збору емпіричних даних, представлено у Додатку А. Запропоновані питання були спрямовані на виявлення рівня професійної підготовки педагогів, оцінку умов організації інклюзивного навчання, визначення основних труднощів у роботі з дітьми з ООП, а також аналіз ефективності взаємодії між учасниками команди супроводу.

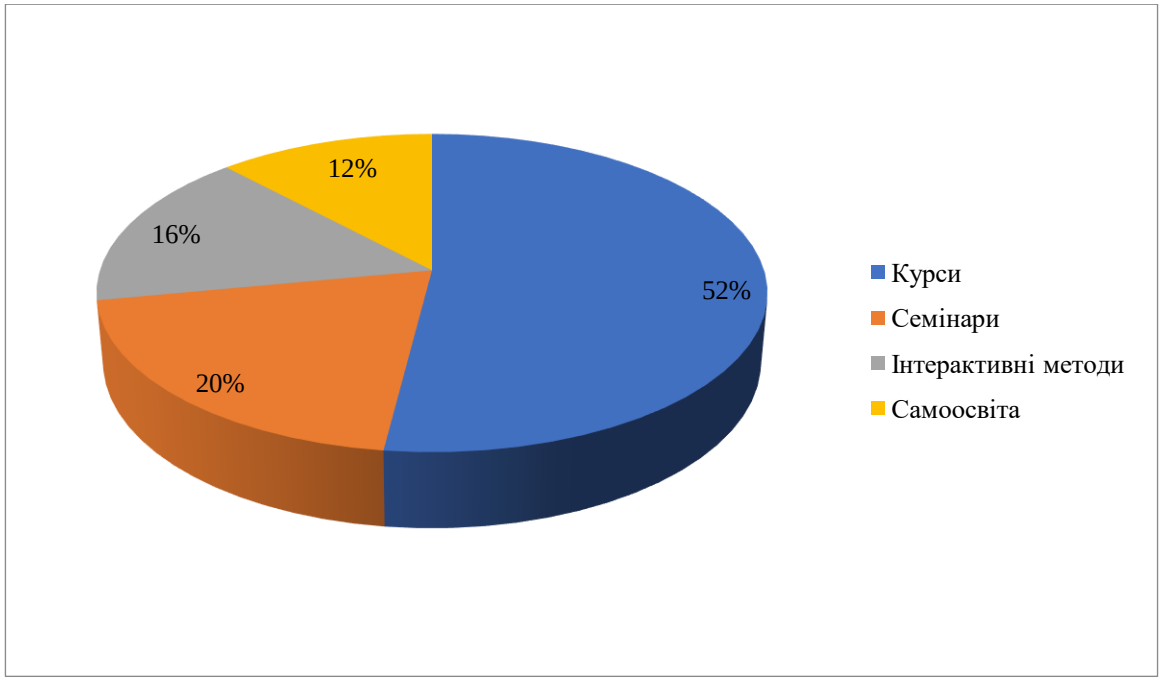

Рис. 2.1. Підготовка педагогів до роботи в інклюзивному середовищі

Як видно з даних, наведених на рис. 2.1, результати опитування засвідчили, що 52 % педагогічних працівників на момент проведення дослідження вже пройшли спеціалізовану підготовку щодо роботи з дітьми з особливими освітніми потребами у форматі відповідних навчальних курсів. Ще 20 % респондентів зазначили, що брали участь у тематичних семінарах і тренінгах, присвячених організації освітнього процесу в умовах інклюзії. 16 % опитаних педагогів отримували підготовку через використання інтерактивних форм навчання, зокрема практичних занять і тренінгових технологій. Водночас 12 % педагогічних працівників підвищують власний професійний рівень самостійно, займаючись самоосвітою у сфері роботи з дітьми з ООП.

У цілому отримані результати свідчать про позитивну динаміку у підготовці педагогічних кадрів до роботи в інклюзивному освітньому середовищі. Значна частина респондентів вже має відповідну спеціальну підготовку або досвід її проходження, що є важливою передумовою ефективної організації навчання дітей з особливими освітніми потребами. Водночас слід відзначити, що система підготовки педагогів потребує подальшого вдосконалення та розширення, зокрема через підвищення ролі адміністрацій

закладів освіти у плануванні та організації професійного розвитку працівників, що дозволить забезпечити більш системний підхід до формування компетентностей у сфері інклюзії.

Наступним етапом дослідження стало оцінювання рівня науково-методичного забезпечення закладів освіти щодо впровадження інклюзивного навчання. Зокрема, увага приділялася наявності навчально-методичних матеріалів, підручників, посібників, дидактичних засобів та наочних ресурсів, необхідних для ефективної роботи з дітьми з ООП. Отримані результати цього аналізу представлені на рис. 2.2.

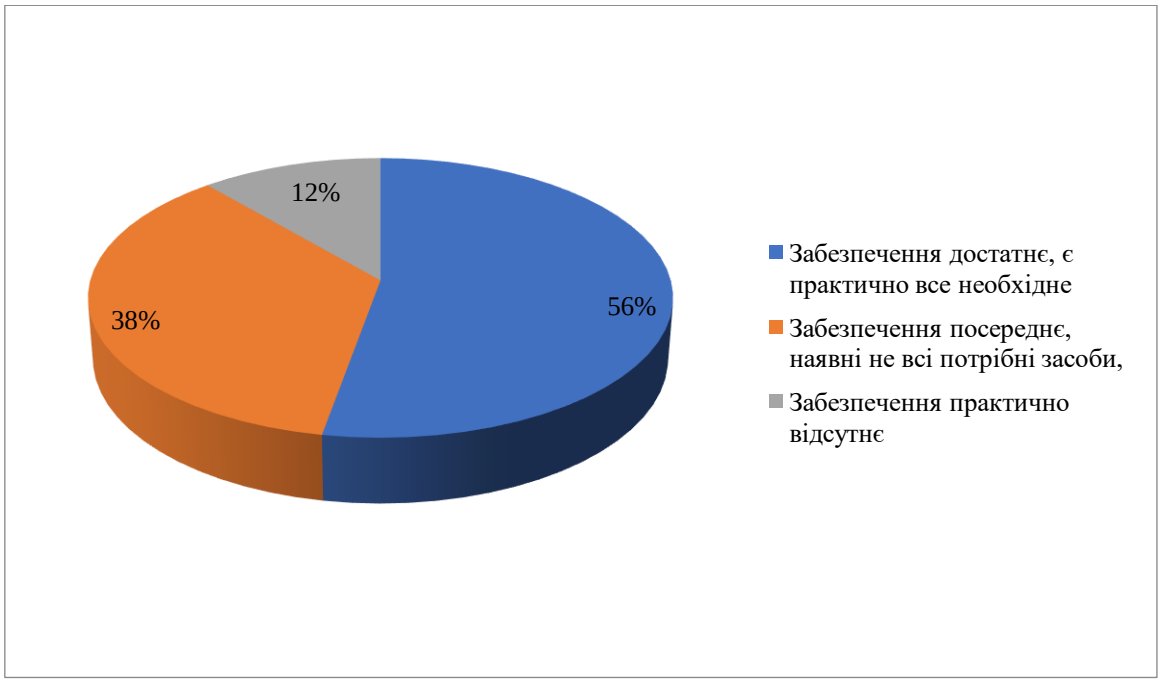

Рис. 2.2. Науково-методичне забезпечення інклюзивної форми навчання у закладі освіти

Отримані результати опитування свідчать, що 56 % педагогічних працівників оцінюють рівень науково-методичного забезпечення навчання дітей з особливими освітніми потребами як достатній, що загалом можна вважати позитивною тенденцією розвитку інклюзивної освіти. Водночас 38 % респондентів вказують на його часткову достатність, тобто наявність окремих ресурсів, однак недостатню їх системність або актуальність. Крім того, 12 %

опитаних педагогів відзначили суттєві труднощі, пов’язані з браком необхідних навчально-методичних матеріалів, що ускладнює організацію ефективного освітнього процесу для дітей з ООП.

У межах дослідження також було проаналізовано чинники, які, на думку педагогів, негативно впливають на впровадження інклюзивної форми навчання та знижують ефективність соціально-педагогічного супроводу. Серед основних перешкод респонденти найчастіше відзначали недостатню архітектурну доступність освітніх закладів (52 %), а також недостатній рівень підготовки вчителів до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби (52 %). Значна частина педагогів (60 %) звернула увагу на домінування фронтальних форм навчання, що ускладнює індивідуалізацію освітнього процесу. Також 52 % опитаних відзначили прояви нетолерантного ставлення до дітей з ООП, що негативно впливає на їхню соціалізацію та адаптацію в колективі.

Окрім цього, 40 % респондентів вказали на нестачу необхідних навчальних засобів, а 44 % – на відсутність або недостатню адаптацію навчальних програм для інклюзивних класів. Окремо слід підкреслити, що 60 % педагогів відзначили підвищене навантаження на вчителів, яке супроводжується додатковим психологічним і фізичним напруженням, що також ускладнює ефективну реалізацію інклюзивного навчання. Для кращої візуалізації ці результати подано на рис. 2.3.

Поряд із труднощами, у ході дослідження було визначено й позитивні чинники, що сприяють ефективному впровадженню інклюзивної освіти та організації соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП. Зокрема, 60 % респондентів відзначили важливість наявної нормативно-правової бази, яка регулює інклюзивне навчання. Ще 60 % підкреслили значення безпосереднього здійснення соціально-педагогічного супроводу в закладах освіти. Найбільш значущим фактором 68 % педагогів вважають оптимальну наповнюваність інклюзивних класів (2–4 учні з ООП), що створює більш сприятливі умови для індивідуальної роботи.

Також 56 % опитаних відзначили важливість створення спеціальних умов у закладах освіти, включаючи адаптовані програми, навчальні посібники, дидактичні матеріали та технічні засоби навчання. 52 % респондентів вказали на ефективність залучення двох педагогів до навчального процесу (предметника та корекційного спеціаліста), що підвищує якість підтримки учнів. Окрім цього, 48 % опитаних підкреслили значення формування доброзичливого та підтримувального освітнього середовища як важливого чинника успішної інклюзії.

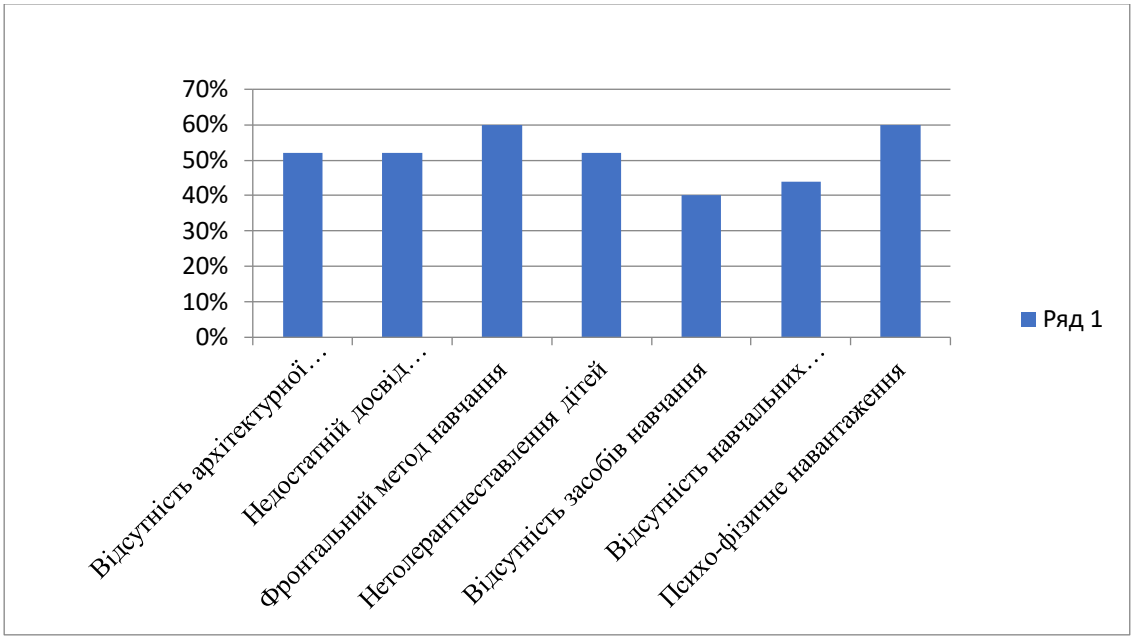

Рис. 2.3. Фактори, що негативно впливають на впровадження інклюзивної форми навчання у навчальному закладі

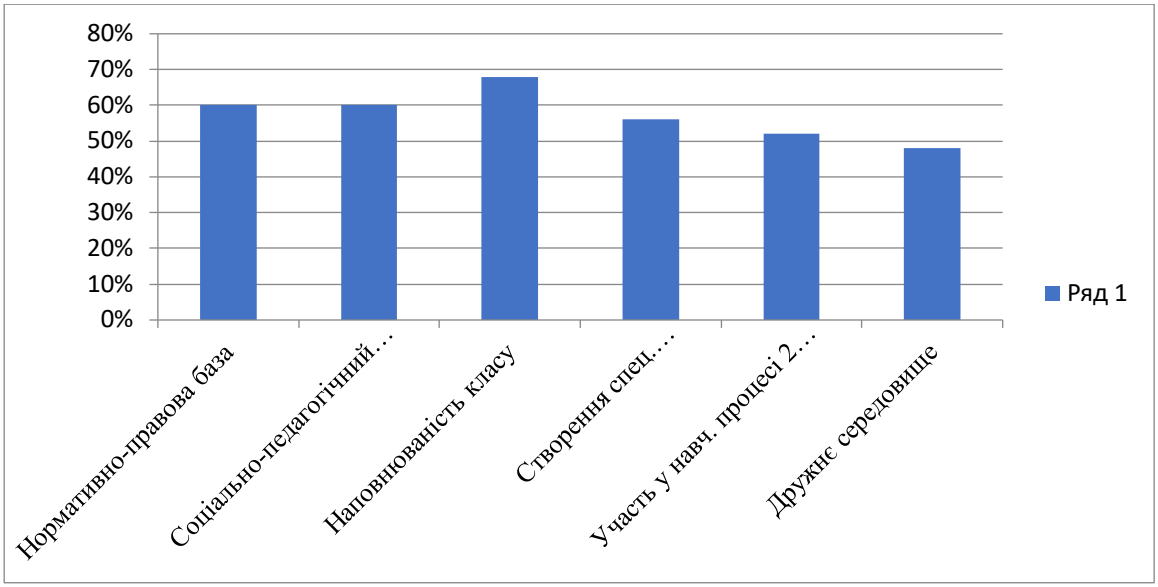

Рис. 2.4. Сприятливі фактори щодо впровадження інклюзивної форми навчання у навчальному закладі

Аналіз забезпечення закладу освіти необхідними умовами для організації та проведення логопедичних, сурдопедагогічних, тифлопедагогічних та інших корекційно-розвиткових занять у межах соціально-педагогічного супроводу інклюзивного навчання засвідчив певний рівень готовності освітнього середовища до реалізації таких послуг. Отримані результати дають змогу оцінити, наскільки заклад забезпечений спеціалізованими ресурсами, кадровим потенціалом та матеріально-технічною базою, необхідними для ефективної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами.

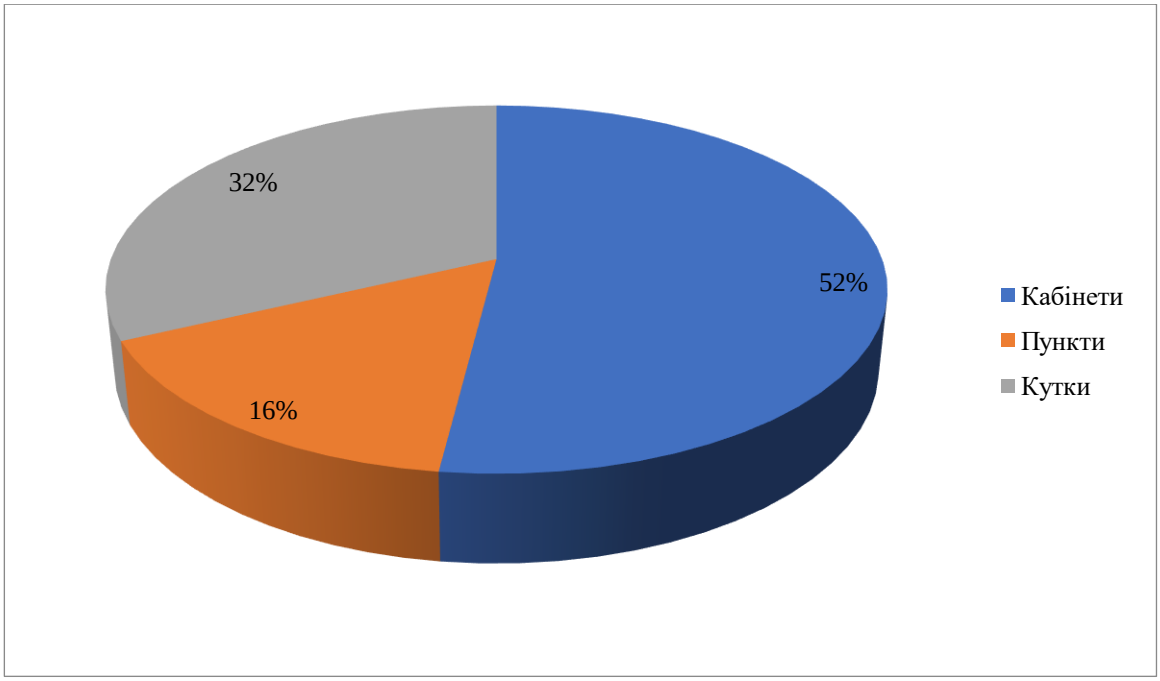

Рис. 2.5. Наявність умов для корекційних занять з дітьми з ООП у навчальному закладі

Результати проведеного опитування засвідчили, що 52 % педагогічних працівників повідомили про наявність у закладах освіти спеціально облаштованих кабінетів, призначених для проведення корекційно-розвиткових занять з дітьми з особливими освітніми потребами. Це свідчить про певний рівень матеріально-технічного забезпечення інклюзивного освітнього середовища та наявність умов для організації спеціалізованої роботи з учнями.

Водночас 16 % респондентів зазначили, що корекційні заняття організовуються у спеціально обладнаних пунктах або окремих приміщеннях, адаптованих для відповідної діяльності. Ще 32 % опитаних педагогів вказали, що у їхніх навчальних закладах функціонують спеціально облаштовані навчальні куточки або зони, які використовуються для проведення індивідуальної чи групової корекційної роботи з дітьми з ООП. Загалом отримані дані свідчать про різний рівень забезпечення закладів освіти необхідними умовами для реалізації корекційно-розвиткових заходів, що може впливати на якість соціально-педагогічного супроводу.

Крім того, у ході дослідження було визначено основні напрями соціально-педагогічної підтримки, які, на думку педагогічних працівників, є найбільш результативними та пріоритетними у процесі організації супроводу дітей з ООП. Зокрема, 68 % респондентів вважають найефективнішою логопедичну корекцію, що підкреслює значущість роботи з мовленнєвими порушеннями у дітей. 60 % опитаних відзначили важливість психологічної корекції як ключового напряму підтримки емоційно-психологічного стану учнів. 56 % педагогів наголосили на ефективності педагогічної корекції, спрямованої на подолання навчальних труднощів і розвиток пізнавальної сфери. Водночас 44 % респондентів визначили соціальну корекцію як важливий компонент, що забезпечує успішну соціалізацію та адаптацію дітей у колективі.

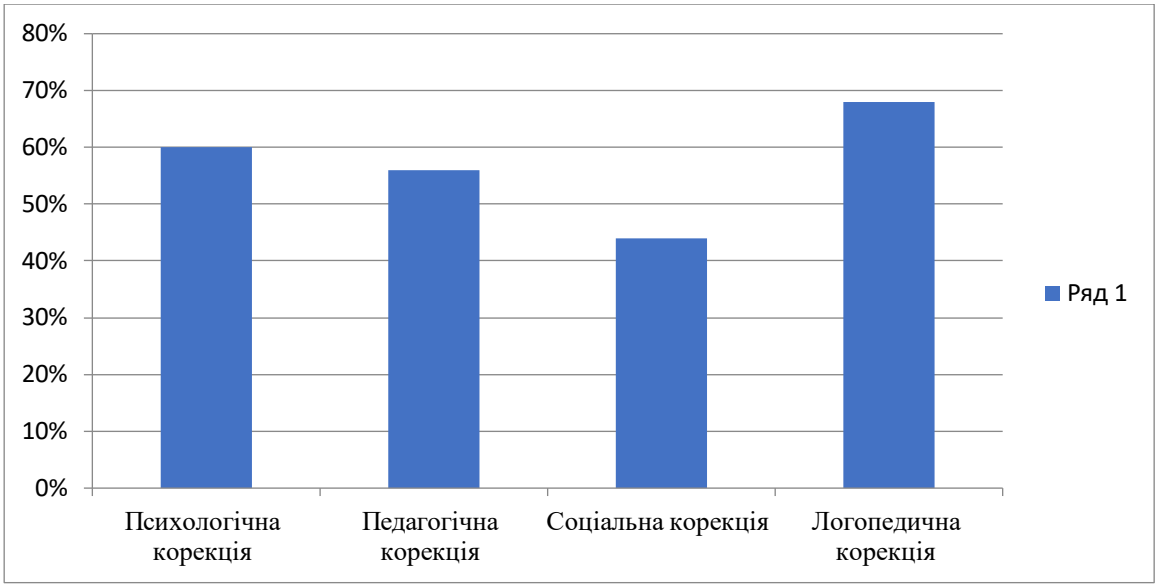

Рис.2.6. Визначення ефективних напрямів соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП в інклюзивному середовищі

Таким чином, як свідчать дані, наведені на рис. 2.6, з точки зору педагогічних працівників найбільш результативними напрямами підтримки дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного середовища є логопедичний та психологічний супровід. Саме ці види корекційної допомоги, на думку респондентів, відіграють ключову роль у подоланні основних

труднощів розвитку та забезпеченні успішної адаптації учнів до освітнього процесу.

Окремий блок дослідження було присвячено вивченню думки батьків дітей з ООП щодо стану організації соціально-педагогічного супроводу. Результати опитування (див. Додаток Б) дозволили отримати більш детальне уявлення про рівень їхньої поінформованості та залученості до освітнього процесу.

Зокрема, 57 % опитаних батьків зазначили, що мають достатній рівень обізнаності щодо особливостей організації інклюзивного навчання у закладі освіти, який відвідує їхня дитина. Це свідчить про наявність певного рівня інформування батьківської спільноти, однак також вказує на те, що майже половина батьків потребує додаткового роз'яснення та консультаційної підтримки.

Встановлено, що у 70 % респондентів сформовано налагоджену систему прямої комунікації з класним керівником, що є позитивним показником ефективної взаємодії між сім'єю та закладом освіти. Водночас 50 % батьків повідомили про стабільний контакт з асистентом учителя, який супроводжує дитину в освітньому процесі, що сприяє більш оперативному вирішенню навчальних та організаційних питань.

Крім того, 60 % опитаних батьків зазначили, що беруть участь у роботі команди супроводу дитини, що свідчить про поступове формування партнерської моделі взаємодії між школою та сім'єю. Разом з тим, 50 % респондентів вказали, що їхні діти все ще відчувають потребу у додатковій підтримці з боку асистента дитини, що може свідчити про необхідність удосконалення організації індивідуального супроводу та підсилення ресурсів підтримки в освітньому середовищі.

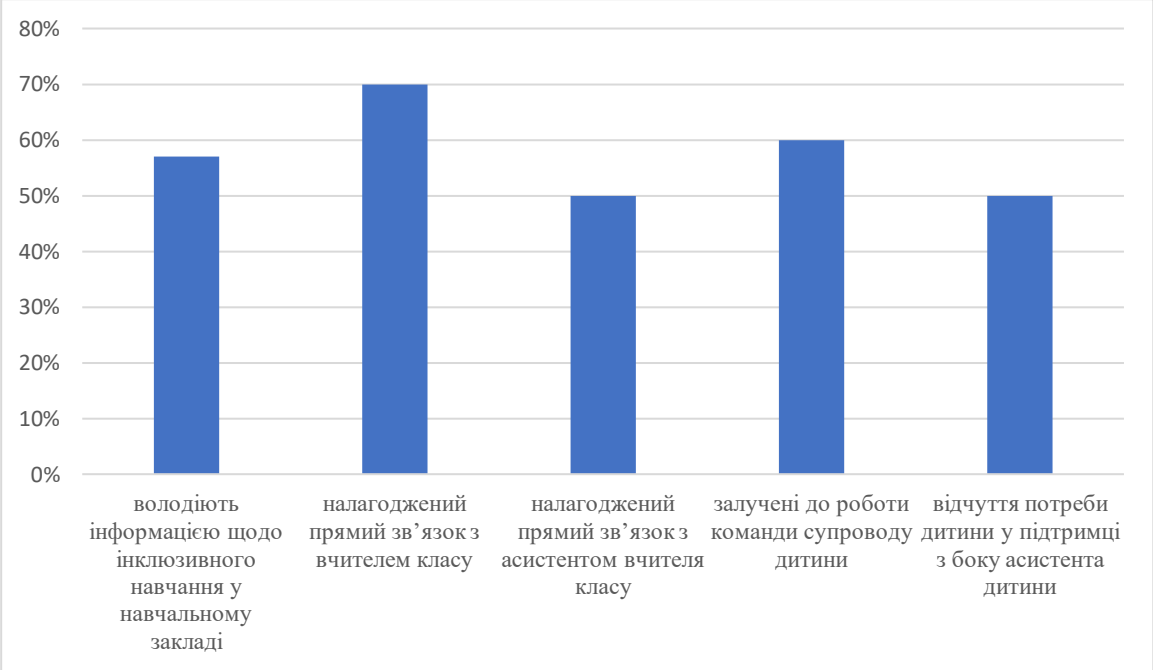

Рис. 2.7. Результати опитування батьків дітей з ООП щодо стану соціально-педагогічного супроводу дітей

Отже, результати опитування батьків дітей з особливими освітніми потребами та їхніх законних представників засвідчили потребу у посиленні їхньої участі в процесі соціально-педагогічного супроводу дитини під час навчання. Окрім цього, виявлено необхідність удосконалення системи взаємодії між батьками та іншими членами команди супроводу, зокрема через налагодження більш оперативної та регулярної комунікації. Це, у свою чергу, сприятиме підвищенню якості підтримки дітей з ООП та забезпеченню більш ефективної реалізації навчально-виховного процесу в умовах інклюзивного освітнього середовища.

2.2. Обґрунтування та розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП

Система соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами (ООП) є комплексною і охоплює кілька взаємопов'язаних напрямків. До основних належать:

Таблиця 2.1

Напрями соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП

№	Напрямок соціально-педагогічного супроводу	Зміст діяльності в інклюзивному освітньому середовищі
1	Діагностичний	Комплексне вивчення особливостей розвитку дитини, визначення рівня підтримки, участь у створенні індивідуальної програми розвитку (ІПР), моніторинг адаптації до освітнього середовища
2	Корекційно-розвитковий	Проведення корекційно-розвиткових занять, розвиток мовлення, мислення, соціальних навичок, підтримка навчальної діяльності дитини
3	Консультативний	Консультування педагогів, асистента вчителя та батьків щодо особливостей навчання, поведінки і взаємодії з дитиною
4	Профілактичний	Попередження труднощів адаптації, булінгу, емоційного виснаження, формування позитивного психологічного клімату в класі
5	Просвітницький (інформаційний)	Формування інклюзивної культури, толерантного ставлення до дітей з ООП серед учнів, батьків і педагогів
6	Організаційно-координаційний	Координація роботи команди психолого-педагогічного супроводу, взаємодія з фахівцями (психолог, логопед тощо), участь у засіданнях команди супроводу
7	Соціально-адаптаційний	Сприяння соціалізації дитини, розвитку комунікативних умінь, включенню в колектив однолітків, формування навичок самостійності

Обґрунтуємо рекомендації щодо підвищення ефективності кожного із зазначених напрямків роботи щодо соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП.

1. Діагностичний напрямок соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами є базовим, оскільки саме він забезпечує розуміння індивідуальних особливостей розвитку дитини та визначає подальшу стратегію роботи з нею. Підвищення ефективності цього напрямку потребує науково обґрунтованого, системного і комплексного підходу.

Насамперед важливо забезпечити комплексність діагностики, яка передбачає поєднання різних видів оцінювання: психологічного, педагогічного та соціального. Це дозволяє отримати цілісне уявлення про розвиток дитини, її когнітивні можливості, емоційно-вольову сферу, рівень сформованості навчальних навичок і особливості соціальної взаємодії. Однобічна діагностика не дає повної картини, тому ефективність значно зростає за умови міждисциплінарної взаємодії фахівців.

Важливим є також використання науково обґрунтованих, стандартизованих та адаптованих методик діагностики. Це забезпечує об’єктивність результатів і дає можливість коректно визначити освітні потреби дитини. При цьому методики мають відповідати віку дитини, типу порушення та її індивідуальним можливостям. Недоцільно застосовувати однакові інструменти для всіх дітей з ООП без урахування їхньої специфіки.

Суттєвим чинником підвищення ефективності є систематичність діагностичного процесу. Діагностика не повинна бути одноразовою процедурою лише на початку навчального року. Вона має здійснюватися поетапно: первинна (вхідна), поточна (формувальна) та підсумкова. Це дає змогу відстежувати динаміку розвитку дитини, своєчасно виявляти зміни та коригувати освітню траєкторію.

Окрему увагу слід приділити командному підходу в організації діагностики. До цього процесу мають бути залучені всі учасники психолого-педагогічного супроводу: учитель, асистент учителя, практичний психолог,

логопед, соціальний педагог, а також батьки. Кожен із них спостерігає дитину в різних ситуаціях і може надати важливу інформацію. Узгодження їхніх спостережень і висновків забезпечує більш точне визначення потреб дитини.

Не менш важливою є активна участь батьків у діагностичному процесі. Саме вони володіють інформацією про поведінку дитини в домашньому середовищі, її інтереси, труднощі та сильні сторони. Налагодження партнерських відносин із сім'єю сприяє більш глибокому розумінню дитини та підвищує якість прийнятих рішень щодо її навчання і розвитку.

Сучасний підхід до діагностики передбачає також орієнтацію не лише на виявлення порушень, а й на визначення ресурсів і сильних сторін дитини. Такий ресурсний підхід дозволяє будувати освітній процес, спираючись на потенціал дитини, що значно підвищує її мотивацію та успішність.

Важливо, щоб результати діагностики не залишалися формальністю, а активно використовувалися для розробки та коригування індивідуальної програми розвитку (ІПР). ІПР має бути «живим» документом, який змінюється відповідно до досягнень і потреб дитини. Регулярний перегляд і оновлення ІПР на основі діагностичних даних забезпечує індивідуалізацію навчання.

Крім того, доцільно впроваджувати динамічний моніторинг адаптації дитини в інклюзивному освітньому середовищі. Це включає систематичні спостереження, використання чек-листів, ведення портфоліо досягнень, аналіз участі дитини в навчальній та позанавчальній діяльності. Такий підхід дозволяє своєчасно виявляти труднощі соціалізації та запобігати їх загостренню.

Отже, ефективність діагностичного напрямку соціально-педагогічного супроводу забезпечується за умов комплексності, систематичності, командної взаємодії, партнерства з батьками, використання владних методик та орієнтації на сильні сторони дитини. Саме якісна діагностика є основою для побудови ефективної інклюзивної освітньої практики.

2. Корекційно-розвитковий напрямок соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами є ключовим у забезпеченні їх гармонійного розвитку та успішної інтеграції в інклюзивне освітнє

середовище. Його ефективність значною мірою залежить від науково обґрунтованої організації, індивідуалізації та системності впливів.

Насамперед важливо забезпечити індивідуалізацію корекційно-розвиткової роботи. Зміст, форми і методи занять мають визначатися відповідно до особливостей розвитку конкретної дитини, її освітніх потреб, можливостей і труднощів. Це передбачає опору на результати попередньої діагностики та чітке визначення цілей, які фіксуються в індивідуальній програмі розвитку (ІПР). Узагальнені або шаблонні підходи знижують ефективність роботи.

Важливим чинником є систематичність і послідовність проведення занять. Корекційно-розвиткова робота повинна здійснюватися регулярно, з поступовим ускладненням завдань і закріпленням сформованих навичок. Епізодичні або несистемні заняття не забезпечують стійкого результату, тому необхідно дотримуватися чіткого планування та логіки побудови занять.

Необхідно також забезпечити комплексний характер корекційного впливу, який охоплює різні сфери розвитку дитини: мовленнєву, когнітивну, емоційно-вольову та соціальну. Ефективність значно підвищується, коли робота різних фахівців (логопеда, психолога, вчителя, асистента вчителя, соціального педагога) є узгодженою та спрямованою на досягнення спільних цілей.

Суттєву роль відіграє використання сучасних методів і технологій навчання. Доцільно застосовувати ігрові методи, арт-терапію, елементи сенсорної інтеграції, інформаційно-комунікаційні технології, що підвищують мотивацію дитини та сприяють кращому засвоєнню матеріалу. Особливо ефективними є методи, що активізують діяльність дитини та залучають її до взаємодії.

Важливою умовою є зв’язок корекційно-розвиткових занять із навчальним процесом. Сформовані навички повинні переноситися у повсякденну навчальну діяльність дитини. Для цього необхідна тісна співпраця

між фахівцями та вчителем, узгодження змісту занять із навчальною програмою, а також підтримка дитини під час уроків.

Особливого значення набуває розвиток соціальних і комунікативних навичок. Корекційна робота має бути спрямована не лише на подолання навчальних труднощів, а й на формування вміння взаємодіяти з однолітками, працювати в групі, висловлювати власні думки та емоції. Це сприяє успішній соціалізації дитини в колективі.

Необхідно також забезпечити активне залучення батьків до корекційно-розвиткового процесу. Надання їм рекомендацій щодо виконання вправ удома, формування єдиних підходів до взаємодії з дитиною підвищує ефективність роботи та сприяє закріпленню набутих навичок у різних життєвих ситуаціях.

Важливим аспектом є постійний контроль і оцінювання результатів корекційної роботи. Це передбачає відстеження динаміки розвитку дитини, аналіз досягнень і труднощів, своєчасне внесення змін до змісту та методів роботи. Гнучкість і адаптивність є необхідними умовами ефективного супроводу.

Отже, підвищення ефективності корекційно-розвиткового напрямку забезпечується за рахунок індивідуалізації, системності, комплексності, міждисциплінарної взаємодії, використання сучасних технологій, активної участі батьків та постійного моніторингу результатів. Саме за таких умов корекційна робота стає дієвим інструментом розвитку дитини з ООП в інклюзивному освітньому середовищі.

3. Консультативний напрямок соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами відіграє важливу роль у забезпеченні узгодженої взаємодії всіх учасників освітнього процесу – педагогів, асистента вчителя та батьків. Його ефективність значною мірою залежить від системності, партнерського підходу та практичної спрямованості консультаційної роботи.

Передусім важливо забезпечити систематичність і доступність консультування. Консультації мають проводитися не епізодично, а регулярно, з урахуванням запитів учасників освітнього процесу. Вони повинні бути

зрозумілими, практично орієнтованими та спрямованими на вирішення конкретних проблем, пов’язаних із навчанням, поведінкою та взаємодією з дитиною.

Особливого значення набуває робота з педагогами та асистентом учителя. Консультування має бути спрямоване на підвищення їхньої професійної компетентності щодо особливостей розвитку дітей з ООП, методів індивідуалізації навчання, організації підтримки на уроці, формування позитивної поведінки. Доцільно надавати не лише теоретичні рекомендації, а й демонструвати конкретні прийоми роботи, моделювати педагогічні ситуації, аналізувати складні випадки з практики.

Окремим і надзвичайно важливим напрямом є консультативна робота з батьками, яка має будуватися на засадах партнерства, довіри та поваги. Підвищення її ефективності передбачає насамперед допомогу батькам у глибшому розумінні особливостей розвитку їхньої дитини, її внутрішнього стану, потреб і можливостей. Важливо сприяти тому, щоб батьки ставали активними учасниками освітнього процесу та компетентними захисниками прав і інтересів своєї дитини.

Консультативна робота має бути спрямована на визначення потреб сім’ї та забезпечення необхідної підтримки (освітньої, психологічної, соціальної). Важливо не лише інформувати батьків, а й допомагати їм орієнтуватися в системі послуг, які може отримати дитина, сприяти налагодженню взаємодії з відповідними фахівцями.

Суттєвим є забезпечення інформаційної та методичної підтримки батьків, що сприяє підвищенню їхньої педагогічної компетентності. Батьків доцільно навчати ефективним способам взаємодії з дитиною, прийомам організації її навчальної діяльності вдома, розвитку мовлення, мислення, поведінкових навичок. Це дозволяє забезпечити наступність між роботою в закладі освіти та сім’ї.

Важливим завданням є також формування активної позиції батьків. Доцільно заохочувати їх до участі в освітньому процесі, розвитку

ініціативності, взаємопідтримки, об’єднання у батьківські спільноти чи організації. Це сприяє не лише вирішенню індивідуальних проблем, а й розвитку інклюзивної культури в суспільстві.

Ефективна консультативна робота передбачає реалізацію низки важливих принципів. Зокрема, принцип партнерства, який передбачає сприйняття батьків як рівноправних учасників процесу, а не як об’єкт впливу. Це сприяє подоланню недовіри та формує готовність до співпраці. Не менш важливим є комплексний підхід, коли до роботи із сім’єю залучаються різні фахівці, що дозволяє надавати всебічну допомогу.

Доцільно також дотримуватися принципу єдності діагностики і корекції, що передбачає використання результатів обстеження дитини для визначення змісту рекомендацій батькам і педагогам, а також визначення ролі сім’ї у реалізації індивідуальної програми розвитку. Важливо акцентувати увагу на позитивних сторонах розвитку дитини, формуючи у батьків віру в її можливості та перспективи.

У процесі консультування необхідно враховувати індивідуальні особливості сім’ї: її соціальний статус, рівень освіти, психологічний стан, досвід виховання, готовність до співпраці. Це дозволяє обирати адекватні форми і методи роботи та забезпечує її результативність. Водночас взаємодія з батьками має будуватися на основі поваги, тактовності, довірливого спілкування та конфіденційності.

Важливою умовою ефективності є попереднє вивчення сім’ї з метою визначення рівня її педагогічної компетентності та особливостей взаємодії з дитиною. Це дає можливість більш точно планувати консультативну роботу.

Консультування може здійснюватися у різних формах. Особливо результативними є індивідуальні консультації, які дозволяють реалізувати диференційований підхід, обговорити результати обстеження дитини, надати конкретні рекомендації, продемонструвати прийоми роботи. Водночас ефективними є і групові форми роботи: батьківські збори, тематичні зустрічі,

дні відкритих дверей, тренінги, що сприяють обміну досвідом і формуванню спільної позиції.

Отже, підвищення ефективності консультативного напрямку можливе за умов системної, партнерської, комплексної та практично орієнтованої роботи з усіма учасниками освітнього процесу, особливо з батьками, які є ключовими суб'єктами розвитку дитини з ООП.

4. Профілактичний напрям соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами спрямований на попередження труднощів адаптації, виникнення булінгу, емоційного виснаження, а також на створення сприятливого психологічного клімату в інклюзивному освітньому середовищі. Його ефективність значною мірою залежить від системної, цілеспрямованої та превентивної роботи з усіма учасниками освітнього процесу, насамперед із учнями.

Однією з ключових умов профілактики негативних явищ є створення толерантного та безпечного освітнього середовища, у якому кожна дитина, незалежно від своїх особливостей, почувається прийнятою та цінною. Для цього необхідно цілеспрямовано формувати в учнів повагу до відмінностей, доброзичливе ставлення до однолітків з ООП, готовність до співпраці та взаємодопомоги.

Роботу з формування толерантності доцільно організовувати поетапно у три взаємопов'язані етапи: інформаційно-пізнавальний, емоційно-вольовий та мотиваційно-поведінковий.

На інформаційно-пізнавальному етапі основна увага приділяється формуванню у дітей уявлень про себе як особистість, розвитку позитивного ставлення до себе, ознайомленню з моральними якостями людини та засвоєнню таких понять, як толерантність, доброзичливість, терпимість і милосердя. Важливим є також формування розуміння необхідності мирного співіснування з іншими людьми.

Ефективність цього етапу значно підвищується за рахунок використання інтерактивних методів, зокрема ігрових технологій. Доцільно застосовувати

дидактичні, сюжетно-рольові та творчі ігри (Додаток В). Наприклад, у грі «Хто я?» діти створюють колаж про себе, що сприяє самопізнанню та усвідомленню власної унікальності. Гра «Обмін ролями» дозволяє дітям відчути різні соціальні позиції та краще зрозуміти інших. У вправі «Словесний портрет» учні описують риси толерантної людини, формуючи уявлення про позитивну поведінку.

Ефективною є також вправа «Продовж речення», яка допомагає дітям осмислити моральні якості людини через власні судження. Важливе значення має вправа «Квітка милосердя», у ході якої діти розмірковують над тим, як можна допомогти людям з особливими потребами, що сприяє розвитку співчуття та гуманного ставлення. Гра «Компліменти» формує позитивну атмосферу в колективі, вчить дітей помічати хороші якості одне в одному та висловлювати їх.

На емоційно-вольовому етапі основна увага зосереджується на розвитку емоційної сфери дітей. Його метою є формування здатності розпізнавати власні емоції та почуття інших, розвиток емпатії, доброзичливості та емоційної чутливості.

Для цього доцільно використовувати спеціально підібрані ігри та вправи. Наприклад, гра «Поділимося добротою з друзями» сприяє формуванню позитивного емоційного контакту між учнями. Вправа «Скринька» допомагає дітям усвідомити власну цінність та унікальність. У грі «Скульптор» учні вчаться бачити позитивні риси інших людей, а вправа «Гроно винограду» наочно демонструє значення згуртованості колективу.

Доцільно також використовувати творчі та імітаційні вправи, наприклад створення «масок емоцій», обговорення тем дружби і сім’ї, моделювання життєвих ситуацій («У магазині», «У транспорті» тощо). Такі форми роботи сприяють розвитку емоційного інтелекту, навчають дітей адекватно виражати свої почуття та розуміти інших.

На мотиваційно-поведінковому етапі формується здатність до практичного застосування набутих знань і умінь у реальній поведінці.

Основними завданнями є розвиток уміння контролювати власні емоції, проявляти терпимість, допомагати іншим та конструктивно взаємодіяти в різних ситуаціях.

З цією метою доцільно використовувати тренінгові вправи. Наприклад, вправа «Візьми себе в руки» навчає дітей саморегуляції та контролю емоцій у складних ситуаціях. Вправа «Вмій чемно відмовити» формує навички асертивної поведінки та вміння відстоювати власну позицію без конфліктів. Вправа «Мої вітання, друже!» розвиває навички спілкування та доброзичливого контакту.

Особливо ефективною є гра «Таємний друг», яка сприяє розвитку турботливості, уважності та взаємопідтримки між учнями. Вправа «Не замочи ніг» допомагає сформувати розуміння важливості взаємодопомоги та підтримки в складних ситуаціях, що є важливим для профілактики булінгу.

Таким чином, поетапна організація роботи, поєднання інформаційного, емоційного та поведінкового компонентів, а також активне використання ігрових і тренінгових методів сприяють ефективному формуванню толерантного ставлення до дітей з ООП, запобіганню конфліктам і створенню позитивного психологічного клімату в учнівському колективі.

5. Просвітницький (інформаційний) напрямок соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами спрямований на формування інклюзивної культури в освітньому середовищі, підвищення рівня обізнаності всіх учасників освітнього процесу та розвиток толерантного ставлення до дітей з ООП. Його ефективність визначається системністю, доступністю та практичною спрямованістю інформаційно-просвітницької роботи.

Насамперед важливо забезпечити цілеспрямоване формування інклюзивної свідомості серед учнів, педагогів і батьків. Це передбачає розширення їхніх знань про особливості розвитку дітей з ООП, їхні потреби, можливості та права. Важливо донести розуміння того, що інклюзія – це не

лише навчання разом, а й створення умов для повноцінної участі кожної дитини в освітньому процесі.

Суттєвим аспектом є подолання стереотипів і упереджень щодо дітей з особливими освітніми потребами. Просвітницька діяльність має бути спрямована на руйнування хибних уявлень, формування поваги до різноманітності та прийняття індивідуальних відмінностей. Особливо важливо працювати з учнівським колективом, оскільки саме в дитячому середовищі найчастіше виникають прояви нетолерантного ставлення.

Ефективність цього напрямку значно підвищується за умови використання різноманітних форм роботи. До них належать тематичні бесіди, тренінги, виховні години, інтерактивні заняття, перегляд і обговорення відеоматеріалів, проведення інформаційних кампаній, виставок, акцій, присвячених темі інклюзії. Доцільно організовувати «дні толерантності», тижні інклюзії, зустрічі з фахівцями, що сприяє більш глибокому усвідомленню проблематики.

Окрему увагу слід приділити просвітницькій роботі з педагогами. Вона має бути спрямована на підвищення їхньої професійної компетентності у сфері інклюзивної освіти, ознайомлення з сучасними підходами, методами та технологіями роботи з дітьми з ООП. Доцільно проводити семінари, майстер-класи, методичні об’єднання, обмін досвідом, що сприяє формуванню готовності педагогів до роботи в інклюзивному середовищі.

Не менш важливою є інформаційна підтримка батьків. Просвітницька діяльність повинна допомагати їм краще розуміти особливості розвитку дітей з ООП, формувати адекватне ставлення до них, а також сприяти розвитку толерантності у власних дітей. Доцільно організовувати батьківські лекторії, консультації, інформаційні зустрічі, під час яких обговорюються питання інклюзії, взаємодії дітей, попередження конфліктів.

Додатково важливо впроваджувати інформаційно-комунікаційні ресурси: створення інформаційних стендів, буклетів, пам’яток, використання шкільних сайтів і соціальних мереж для поширення корисної інформації про інклюзію.

Це дозволяє забезпечити постійний доступ до актуальних матеріалів та підвищує рівень поінформованості учасників освітнього процесу.

Перспективним напрямом є також залучення учнів до активної просвітницької діяльності. Це можуть бути учнівські проєкти, соціальні ініціативи, волонтерська діяльність, підготовка презентацій, виступів, що сприяє формуванню відповідального ставлення до проблем інклюзії та розвитку соціальної активності.

Важливою умовою ефективності є системність і безперервність просвітницької роботи, її інтеграція в освітній процес та позакласну діяльність. Інформація має подаватися доступно, з урахуванням вікових особливостей учнів, і супроводжуватися практичними прикладами.

Отже, просвітницький напрямок соціально-педагогічного супроводу забезпечує формування позитивного ставлення до дітей з ООП, розвиток інклюзивної культури та створення сприятливого соціально-психологічного середовища, що є необхідною умовою ефективної інклюзивної освіти.

6. Організаційно-координаційний напрямок соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами передбачає системну взаємодію всіх учасників команди супроводу, забезпечення узгодженості їхніх дій, розподіл функцій і контроль за реалізацією індивідуальної траєкторії розвитку дитини.

Ключовим змістом цього напряму є координація діяльності команди психолого-педагогічного супроводу, до якої входять практичний психолог, соціальний педагог, асистент учителя, вчителі-предметники, логопед, дефектолог (за наявності), медичний працівник, а також фахівець інклюзивно-ресурсного центру. Важливим є також налагодження ефективної взаємодії з батьками як рівноправними учасниками освітнього процесу.

До основних завдань організаційно-координаційного напряму належать:

- забезпечення ефективної взаємодії між усіма учасниками супроводу;

- планування та узгодження освітньої, корекційно-розвиткової та виховної роботи;
- розробка, реалізація та моніторинг індивідуальної програми розвитку (ІПР);
- проведення регулярних засідань команди супроводу;
- аналіз результатів навчальних досягнень дітей з ООП;
- своєчасне внесення корективів у освітній процес;
- інформування та консультування батьків.

Отже, організаційно-координаційний напрямок соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП є важливою складовою інклюзивного освітнього процесу, оскільки забезпечує злагоджену взаємодію всіх учасників команди супроводу та ефективну реалізацію індивідуальної траєкторії розвитку дитини. Системне планування роботи, регулярні засідання команди, моніторинг навчальних досягнень і своєчасне коригування індивідуальної програми.

7. До основних завдань соціально-адаптаційного напрямку належать:

- сприяння соціалізації та інтеграції дитини в учнівський колектив;
- розвиток навичок ефективної комунікації;
- формування вміння взаємодіяти з однолітками та дорослими;
- розвиток емоційної чутливості та емпатії;
- формування навичок самостійності та відповідальності;
- подолання соціальної ізоляції та тривожності;
- підтримка позитивної самооцінки дитини.

Реалізація цього напряму здійснюється через організацію спільної діяльності учнів, ігрові форми роботи, тренінги соціальних навичок, групові вправи та моделювання життєвих ситуацій. Важливе значення має створення ситуацій успіху, які сприяють підвищенню впевненості дитини у власних можливостях та формуванню позитивного ставлення до себе.

Особливу увагу слід приділяти розвитку комунікативних умінь через діалогічні форми роботи, рольові ігри, вправи на взаємодію та співпрацю. Формування навичок самостійності забезпечується через залучення дітей до

виконання посильних навчальних і побутових завдань, розвиток уміння приймати рішення та нести відповідальність за власні дії.

Отже, соціально-адаптаційний напрямок є важливою складовою соціально-педагогічного супроводу, оскільки забезпечує гармонійне входження дитини з ООП у соціальне середовище, сприяє її особистісному розвитку та підвищує рівень адаптації в колективі однолітків.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що соціально-педагогічний супровід має чітко виражений міждисциплінарний характер, адже його ефективна реалізація можлива лише за умови злагодженої взаємодії різних фахівців. Він визначається як комплексна міждисциплінарна система підтримки дитини, спрямована на створення оптимальних умов для її розвитку, навчання, соціалізації та адаптації в освітньому середовищі шляхом узгодженої взаємодії фахівців, батьків і освітнього закладу. До такої команди належать педагоги, практичні психологи, соціальні педагоги, асистенти вчителя, медичні працівники, логопеди, дефектологи (за потреби), а також фахівці інклюзивно-ресурсних центрів. Важливою складовою є також активна участь батьків, які виступають рівноправними партнерами освітнього процесу, забезпечуючи безперервність підтримки дитини в освітньому та сімейному середовищі.

Аналіз нормативно-правової бази засвідчив, що організація соціально-педагогічного супроводу ґрунтується на положеннях чинного законодавства у сфері освіти та інклюзивного навчання, які гарантують право кожної дитини на рівний доступ до якісної освіти та отримання необхідної підтримки відповідно до її індивідуальних освітніх потреб. Окрему увагу приділено створенню інклюзивного освітнього середовища, адаптації навчальних програм та забезпеченню індивідуальної освітньої траєкторії розвитку дитини.

Також було розкрито сутність соціально-педагогічного супроводу, його основні завдання та функції. Встановлено, що ключовими напрямами діяльності команди супроводу є діагностична, корекційно-розвиткова, консультативна, організаційно-координаційна, профілактична та соціально-адаптаційна робота. Визначено, що ефективність супроводу значною мірою залежить від рівня професійної взаємодії між членами команди, регулярності спільного планування, системності моніторингу та активного залучення батьків до освітнього процесу.

Здійснено аналіз сучасного стану організації соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзії на основі опитування педагогічних працівників та батьків. Встановлено, що більшість педагогів мають певний рівень підготовки до роботи в інклюзивному середовищі (зокрема через курси підвищення кваліфікації та семінари), однак частина з них і надалі потребує посилення практичної підготовки.

Виявлено, що рівень науково-методичного забезпечення здебільшого оцінюється як достатній або частково достатній, однак педагоги відзначають потребу в розширенні методичних матеріалів та дидактичних ресурсів. Серед основних труднощів визначено перевантаження педагогів, переважання фронтальних форм навчання, недостатню матеріально-технічну базу, а також проблеми архітектурної доступності та частково недостатній рівень толерантного освітнього середовища.

Разом із тим, визначено й позитивні чинники, що сприяють розвитку інклюзивної освіти, зокрема наявність нормативно-правової бази, функціонування команд супроводу, оптимальна наповнюваність інклюзивних класів та поступове створення спеціальних умов для навчання дітей з ООП. Найбільш ефективними напрямами супроводу педагоги визначили психологічний та логопедичний компоненти.

Результати опитування батьків засвідчили, що вони загалом поінформовані про організацію інклюзивного навчання та підтримують взаємодію з педагогами, однак рівень їх залученості до роботи команди супроводу є недостатнім і потребує підвищення. Також виявлено необхідність посилення комунікації між усіма учасниками освітнього процесу для забезпечення більш ефективної підтримки дітей з ООП.

Було запропоновано рекомендації щодо підвищення ефективності соціально-педагогічного супроводу, які передбачають удосконалення координації роботи команди супроводу, підвищення професійної компетентності педагогів, розширення методичного забезпечення, посилення індивідуалізації навчання та активізацію співпраці з батьками.

Особливої актуальності набуває також питання впровадження сучасних цифрових технологій та інноваційних методик у процес соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Використання інформаційно-комунікаційних технологій, електронних освітніх ресурсів, адаптованих навчальних платформ і засобів дистанційної підтримки сприятиме підвищенню доступності освітніх послуг, ефективності взаємодії між учасниками освітнього процесу та створенню більш комфортного інклюзивного середовища для розвитку й соціалізації дітей з ООП.

Подальшого наукового вивчення потребують питання вдосконалення міждисциплінарної взаємодії фахівців, підвищення рівня залученості батьків до діяльності команди супроводу, а також розширення практичних методик індивідуалізації навчання та соціальної адаптації дітей з особливими освітніми потребами в умовах сучасних освітніх викликів. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності інклюзивної освіти та забезпеченню повноцінного розвитку кожної дитини відповідно до її індивідуальних можливостей і потреб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бодрик Н. В., Цибуляк В. Соціально-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами в освітньому закладі. *Теорія і практика сучасної науки та освіти (частина II)* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 20–21 трав. 2021 р. Львів : Львівський науковий форум, 2021. С. 30–31.

2. Бондар В. І. Інклюзивне навчання та підготовка педагогічних кадрів для його реалізації. Психокорекційна педагогіка : хрестоматія : навч. посіб. : у 2 т. / за ред. В. М. Синьова. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2017. Т. 1. С. 73–82.

3. Гудим І. М. Технології соціально-педагогічного супроводу дітей та молоді з особливими освітніми потребами. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2025. Т. 7, № 2. С. 1–12.

4. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2558-14.

5. Коляда Н. Соціально-психологічна реабілітація дітей та молоді з особливими освітніми потребами в Україні. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2020. Вип. 2(5). URL: https://srso.udpu.edu.ua/article/view/220765/220385.

6. Кайдалова Г. П. Організація виховної роботи щодо формування толерантності дітей молодшого шкільного віку в умовах інклюзивної освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2016. Вип. 31. С. 45–50.

7. Карпенко О. Г., Спіріна Т. П., Лехолетова М. М. Міждисциплінарна взаємодія у наданні соціальних послуг вразливим групам населення. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2025. № 1. С. 42–50.

8. Коваль Л. В. Організація діяльності асистента вчителя щодо забезпечення індивідуалізації навчання учнів з особливими освітніми потребами. *Наукові праці*. 2015. Вип. 10. С. 93–97.

9. Колупаєва А. А., Савчук Л. О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання : наук.-метод. посіб. Київ : АТОПОЛ, 2011. 274 с.

10. Колупаєва А. А. Основи інклюзивної освіти : навч.-метод. посіб. Київ, 2012. 308 с.

11. Колупаєва А. А., Таранченко О. М. Інклюзія: покроково для педагогів : навч.-метод. посіб. Київ, 2023. 232 с.

12. Кольченко К. О., Нікуліна Г. Ф. Інклюзивне середовище як запорука якісної і доступної освіти. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*. 2008. № 5(7). URL: http://ap.uu.edu.ua/article/513.

13. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю : міжнародний документ від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text.

14. Конвенція про права дитини : міжнародний документ від 20.11.1989. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

15. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.

16. Компанець Н. М., Луценко І. В., Коваль Л. В. Організаційно-методичний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах ДНЗ : навч.-метод. посіб. Київ : Атопол, 2018. 100 с.

17. Куниця Т. Ю. Покоління перемоги: технології соціально-педагогічного супроводу : метод. посіб. Івано-Франківськ : НАІР, 2025. 142 с.

18. Лехолетова М. М. Напрями соціальної підтримки інклюзивного навчання в умовах закладу загальної середньої освіти. Сучасний дизайн інклюзивного навчання: успішні українські та зарубіжні практики : зб. тез Міжнар. наук.-практ. конф., 11 листоп. 2025 р., м. Київ. Київ, 2025. С. 249–251.

19. Лехолетова М. М., Лях Т. Л., Сапіга С. В. Соціально-педагогічна підтримка батьків дітей із особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2024. Вип. 1(12). С. 89–96.

20. Основи інклюзивної освіти. URL: https://sites.google.com/site/inkluzivnenavcannavukraieni/home/1-1-proces-stanovlenna-inkluziie-ta-inkluzivnogo-navcanna/osnovi-inkluzivnoie-osviti.

21. Петришин Л. Й. Особливості соціального супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Розвиток професійної майстерності педагога : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Тернопіль, 11–12 квіт. 2019 р.). Тернопіль : Вектор, 2019. С. 64–66.

22. Петрочко Ж., Спіріна Т. Соціальна реабілітація. Енциклопедія освіти / за ред. В. Кременя. 2-ге вид. Київ, 2021. С. 942–943.

23. Плахотнік О. В., Борисюк С. О. Досвід соціально-педагогічного супроводу інклюзивного навчання в умовах загальноосвітнього навчального закладу в Україні. Київ, 2018. 284 с.

24. Польшина М. А. Технології психолого-педагогічного супроводу в інклюзивній школі. Концепт. 2016. Т. 20. С. 66–70.

25. Попович А. М. Соціальні бар'єри та соціальна реабілітація. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 1 (40). С. 227-229. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2017_1_61

26. Порошенко М. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ, 2019. 300 с.

27. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 957. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text.

28. Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів : постанова Кабінету Міністрів України від 08.12.2006 № 1686. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/16862006%D0%BF/ed20061208.

29. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання : наказ Міністерства освіти і науки України від 01.09.2022 № 912. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0912290-10.

30. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : наказ МОН України від 08.06.2018 № 609. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18.

31. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

32. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14.

33. Про реабілітацію інвалідів в Україні : Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15.

34. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/966-15.

35. Проєкт Державного стандарту супроводу під час інклюзивного навчання. URL: https://www.msp.gov.ua/projects/516/.

36. Романовська Д. З. Психологічний та соціально-педагогічний супровід навчання і виховання «особливої дитини». Чернівці : Технодрук, 2009. 196 с.

37. Савінова Н. В., Середа І. В., Борулько Д. М. Технології корекційно-виховного процесу : навч.-метод. посіб. Миколаїв : Іліон, 2018. 172 с.

38. Сварник М. В. Інклюзивна освіта в Україні: попередній аналіз ситуації. Інклюзивна освіта : зб. матеріалів проєкту. Київ, 2013. 208 с.

39. Сидоренко Н. А. Особливі діти в умовах загальноосвітньої школи (досвід закладів освіти Дніпровського району м. Києва) : практ.-метод. посіб. Київ : РНМЦ Дніпровського району, 2015. 64 с.

40. Софій Н. З. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами : метод. посіб. Київ : Плеяди, 2015. 66 с.

41. Софій Н. З. Універсальний дизайн в освіті : посіб. Київ : Плеяди, 2015. 76 с.

42. Чайковський М. Є. Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі : монографія. Київ : Університет «Україна», 2015. 436 с.

43. Чуйко О. В. Соціальна реабілітація: підходи до змістових характеристик процесу. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. № 4 (29).

44. Шершньова О. В. Інноваційні підходи до соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП в інклюзивному середовищі. Міждисциплінарний діалог: молодь, наука, інновації : матеріали І Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнародною участю, 18 квіт. 2025 р. 2025. С. 124–128.

45. Chechko T., Liakh T., Spirina T., Lekholetova M., Sapiha S., Salata K. Needs assessment of parents raising children with disabilities in preschool educational institution. Sociální práce / Sociálna práca / Czech and Slovak Social Work. 2022. Vol. 4 (22). P. 54–66.

46. Lekholetova M., Liakh T., Zaveryko N. Problems of parents caring for children with disabilities. Society, Integration, Education. Proceedings of the International Scientific Conference. Rezekne Academy of Technologies. 2020. Vol. 4. P. 268–278.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для педагогічних працівників щодо стану соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП в умовах інклюзії

Шановний(а) респонденте!

Просимо Вас взяти участь в опитуванні, яке спрямоване на вивчення стану організації соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Опитування є анонімним, результати будуть використані виключно в узагальненому вигляді.

I. Загальні відомості

1. Ваш педагогічний стаж:

☐ до 3 років

☐ 3–10 років

☐ понад 10 років

2. Ваша посада:

☐ вчитель-предметник

☐ асистент вчителя

☐ соціальний педагог

☐ інше _____

3. Чи маєте досвід роботи з дітьми з ООП?

☐ так

☐ ні

II. Підготовка до роботи в інклюзивному середовищі

4. Яку підготовку Ви проходили для роботи з дітьми з ООП? (можна обрати кілька варіантів)

☐ спеціалізовані курси підвищення кваліфікації

☐ семінари, тренінги з інклюзивної освіти

☐ практичні/інтерактивні заняття

☐ самоосвіта

☐ не проходив(ла) спеціальної підготовки

III. Науково-методичне забезпечення

5.Як Ви оцінюєте рівень науково-методичного забезпечення інклюзивного навчання у Вашому закладі?

☐ достатній

☐ частково достатній

☐ недостатній

IV. Проблеми впровадження інклюзії

6. Які фактори, на Вашу думку, ускладнюють впровадження інклюзивного навчання? (можна обрати кілька варіантів)

☐ недостатня архітектурна доступність закладу

☐ недостатня підготовка педагогів

☐ переважання фронтальних форм навчання

☐ нетолерантне ставлення до дітей з ООП

☐ відсутність навчальних матеріалів

☐ відсутність адаптованих програм

☐ перевантаження педагогів

☐ інше _____

V. Сприятливі умови інклюзивної освіти

7. Які фактори, на Вашу думку, сприяють ефективності інклюзивного навчання? (можна обрати кілька варіантів)

☐ нормативно-правова база

☐ здійснення соціально-педагогічного супроводу

☐ невелика наповнюваність класів (2–4 учні з ООП)

☐ створення спеціальних умов (програми, засоби навчання)

☐ робота двох педагогів (вчитель + корекційний фахівець)

☐ доброзичливе освітнє середовище

☐ інше _____

VI. Умови для корекційно-розвиткової роботи

8. Чи є у Вашому закладі умови для проведення корекційних занять?

☐ спеціально обладнані кабінети

☐ окремі обладнані приміщення/пункти

☐ навчальні куточки/зони

☐ таких умов немає

VII. Ефективні напрями супроводу

9. Які напрями соціально-педагогічної підтримки є найбільш ефективними?

☐ логопедична корекція

☐ психологічна корекція

☐ педагогічна корекція

☐ соціальна корекція

VIII. Оцінка загальної ефективності інклюзії

10. Які напрями супроводу, на Вашу думку, є найбільш результативними?

☐ логопедичний

☐ психологічний

☐ педагогічний

☐ соціальний

IX. Відкрите запитання

11. Які, на Вашу думку, заходи можуть підвищити ефективність соціально-педагогічного супроводу дітей з ООП?

Додаток Б

Анкета для батьків дітей з ООП

Шановний(а) респонденте!

Просимо Вас взяти участь в опитуванні, яке спрямоване на вивчення стану організації соціально-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Опитування є анонімним, результати будуть використані виключно в узагальненому вигляді.

1. Чи потребує Ваша дитина навчання в інклюзивному класі (групі)?

_____
_

2. Чи знаєте Ви, як організовано інклюзивне навчання у Вашому навчальному
закладі?_____

3. Чи налагоджений у Вас прямий зв’язок з вчителем класу, в якому навчається Ваша дитина?_____

4. Чи налагоджений у Вас прямий зв’язок з асистентом вчителя, в якому навчається Ваша
дитина?_____

5. Чи залучають Вас до роботи команди супроводу дитини?_____
_

6. Чи потребує Ваша дитина асистента дитини?_____

_____
_

7. Хто виконує обов’язки асистента дитини (батьки, волонтери, тощо)?

_____
_

8. Чи маєте Ви побажання, пропозиції щодо роботи членів команди супроводу?

_____

_____

_____

_____

_____

_____

Додаток В

Ігри та вправи щодо подолання булінгу в умовах інклюзивного середовища

Гра «Поділимося добротою з друзями»

Учням пропонується стати у коло та по черзі потиснути один одному руки, діти мають привітатися, додаючи одночасно до вітання свої побажання іншим. Наприкінці гри учні мають обрати найкраще побажання. Другий варіант проведення гри: учні мають за допомогою використання жестів та міміки продемонструвати радість від зустрічі з іншими та продемонструвати без використання слів свої побажання сусіду.

Гра «Скринька, скринька, розкажи і усім нам покажи»

Вчитель пропонує учням подивитись на певну скриньку та пофантазувати на тему того, що вона є чарівною. Вчитель пояснює, що зазирнувши в чарівну скриньку можна когось побачити. Вчитель розповідає дітям про те, що мешканець скриньки- єдиний у світі, тільки її мешканець так усміхається та має такі гарні риси зовнішності та характеру, що мешканець є ні на кого не схожим та неповторним, і є найціннішим скарбом планети. Далі вчитель запитує , чи хочуть діти дізнатися, хто мешкає у скриньці і пропонує кожному учню подивитись в неї, але не розкривати таємницю іншим учням, поки всі учні не зазирнуть до скриньки. Наприкінці гри вчитель запитує у класу, кого учні побачили у скриньці і пояснює , що кожен з них є найважливішою людиною на землі, адже у скриньці знаходилось дзеркало і кожний учень побачив в ній себе.

Гра «Скульптор»

Вчитель пропонує учням скласти із позитивних характеристик образ свого друга тарозповісти класу про його гарні особливості характеру, смаки та уподобання, звички та особливості поведінки, а також про те , як гарно він вміє дружити.

Гра «Гроно винограду»

Учням пропонується стати у коло та передати один одному грону винограду. Вчитель має звернути увагу на величину та вагу винограду. Потім учні знову передають грону, але відриваючи тільки по одній виноградині. Вчитель має підкреслити та наголосити та тому, якщо колектив людей є дружнім, то люди є сильними, їх ніхто не образить їх, а якщо кожен буде сам по собі, то люди будуть слабкими та вразливими.

Вчитель також може запропонувати учням виконання інших ігрових вправ:

- про дружбу, таких як «Зроби подарунок другу», «Скажи комплімент», зробити колективну аплікацію «Хороводдружби» тощо;
- вправи та тему сім'ї, запропонувати створити «Емблему сім'ї», запропонувати тему обговорення «Я люблю своїх рідних, чому…», провести дозвілля «Мама, тато, я - дружна сім'я» тощо;
- створити маски емоцій та змоделювати ситуації відповідно до різних емоцій);
- запропонувати пограти у різноманітні імітаційні ділові ігри щодо відпрацювання міжособистісних відносин у звичайних життєвих ситуаціях наприклад «У магазині», «У транспорті», «У мене задзвонив телефон» тощо.

На мотиваційно-поведінковому етапі необхідно сформувати в учнів навички щодо толерантних взаємовідносин між один одним. Перед викладачем ставиться необхідність виконання наступних завдань:

1) формування в учнів вміння стримувати прояв власних негативних емоцій та проявляти терпимість під час відстоювання власної позиції;

2) формування в учнів здатності відгукуватися на допомогу іншим, хто

її потребує, формування здатності проявляти турботу та співчуття до інших;

3) розвиток навичок щодо конструктивної та компромісної взаємодії з іншими.

Необхідно звернути увагу, щоб учні під час під час взаємодії з іншими в ігровій, трудовій та художній діяльності навчалися керувати власними емоціями, що є основою формування толерантних відносин з оточуючими. Так як дуже часто у дітей можуть виникати сильні емоції, що можуть призвести до прояву егоїзму та деструктивної поведінки, виникнення конфліктних ситуацій та агресії. З метою формування в учнів здатності до стримування власних негативних емоцій та відстоювання своїх потреб та інтересів прийнятним для оточення способом з одночасним досягненням власної мети, доцільно провести наступні тренінги та вправи.

Тренінг емоційної стриманості „Візьми себе в руки”

Вчитель має поясними учням, що коли вони є схвильованими, або сердитими та хочуть вдарити іншого або щось розкидати навкруги, то необхідно скористатися простим способом довести самому собі, що можна взяти себе в руки та стриматися, тим самим показати свою силу волі. Для виконання цього завдання необхідно охопити долонями свої лікті та дуже сильно притиснути їх до грудей. Таке положення тіла представляє собою позу стриманої людини. А для того, щоб в учнів не накопичувалися негативні емоції та агресія, вони мають проявляти їх прийнятними в оточенні способами, наприклад:

- пом’яти та розірвати стару газету,
- побитися з іншими надувними молотками або подушками,
- побити боксерськими рукавичками по груші,
- покричати у подушку,
- намалювати власну злість чи образу та інтенсивно замалювати і покреслити її, можна навіть розірвати малюнок наприкінці.

Вправа „Вмій чемно відмовити”

Метою використання даної вправи є навчання учнів складати діалоги,

висловлювати власну точку зору, відстоювати власну позицію у різних ситуаціях.

Перед учнем ставиться завдання відмовити іншому у проханні так, щоб співрозмовник не образився.

Учням можуть бути запропоновані наступні ситуації:

– дехто просить в учня олівець, який йому також потрібен…;

– друзі можуть покликати учня на прогулянку, але учень зайнятий іншою справою…;

– друзі просять учня побудувати із матеріалів корабель, але сам учень, наприклад хоче побудувати будинок…та ін.

Тренувальна вправа „Мої вітання, друже!”

Метою даної вправи є формування в учнів навички активного входження у контакт з іншими, а також вміння робити компліменти іншим.

Учні стають у коло та мають привітатися один з одним та назвати ім’я сусіда, який має відповісти на привітання та звернутися до наступного по черзі учня. Під час повторного виконання вправи до імені мають бути додані добрі побажання сусіду. Дивитися учні мають у вічі співрозмовнику та говорити доброзичливо з ним.

Гра „Таємний друг”

Метою гри є формування в учнів навичок ввічливого спілкування з іншими. За правилами даної гри на промінцях моделі сонця записується ім’я кожного учня і кладеться таким чином, щобпідпис не було видно. Кожен учень має обрати собі один промінчик та тримати у таємниці ім’я учня, яке йому дісталося. Учень, ім’я якого є написаним на промінці, стає таємним другом іншому учню і протягом цілого тижня дитина має проявляти до свого таємного друга якомога більшеуваги та доброти. Наприкінці тижня всі учні класу мають разом відгадати – хто для кого був таємним другом. Під час даної гри визначальним є формування у дітей здатності допомагати іншим в складному становищі, що є основою виховання таких якостей особистості, як співчуття та милосердя.

Вправа-експеримент „Не замочи ніг” (за Т. Марковою)

Метою використання даної вправи є формування в учнів дружніх стосунків та головним чином уміння орієнтуватися у нестандартних ситуаціях, а також здатності учнів реалізовувати власного уявлення та судження про дружбу у повсякденному житті.

Вчитель має запропонувати учням сісти по один бік класної кімнати або майданчика. На підлозі необхідно виділити рискою шириною 6 м лужу. Вчитель ставить перед учнями завдання найшвидше перейти черезлужу, не намочивши при цьому ноги. Кожний учень отримує три дошки, по яким дваучні мають наввипередки перейти на інший «берег». Вчитель має продемонструвати дітям, як це можна зробити. Перший раз програється повний варіант гри, потім в одного учня дощечки мають зламатися, тобто вчитель має прибрати дві дощечки. Вчитель має звернути увагу учнів проблему їх товариша. Гравцем, у якого зламались дощечки, має побувати кожен учень. Такий прийом дає можливість кожному учню відчути себе у скрутному становищі іусвідомити, як важливо отримати вчасну допомогу від оточуючих. Таким чином, запропонована гра має сформувати в учнів представлення про необхідність допомагати людям, що опинилися у скрутних життєвих обставинах, зокрема, що мають обмежені можливості та викликати у них співчуття та бажання допомогти.